

BÖLCSESZDOKTORI DISSZERTÁCIÓ

**A NÉPI DEMOKRATIKUS ÁTALAKULÁS NÉHÁNY
KÉRDÉSE FEJÉR MEGYÉBEN (1944 - 1945)**

**Táborosi Zsuzsanna
1984.**

Tartalomjegyzék

	oldal
Bevezetés	2.
I. Fejér megye jellemző gazdasági, társadalmi és politikai viszonyai a felszabadulásig	3.
II. A népi demokratikus kibontakozás lehetősége a hadműveletek idején (1944 december - 1945 március)	18.
1. A megye keleti területei	19.
2. A megye nyugati területei	23.
3. A megye középső területei	29.
III. A háborús pusztítás méretei, az újjáépítés megindítása	42.
1. Ipar	51.
2. Mezőgazdaság	58.
3. Közellátás	66.
IV. A politikai élet néhány területe: pártok, nemzeti bizottság, választás	72.
1. Magyar Kommunista Párt	73.
2. Szociáldemokrata Párt	79.
3. Kisgazdapárt	83.
4. Nemzeti Parasztpárt	89.
5. Polgári Demokrata Párt	90.
6. Nemzeti Bizottságok	91.
7. Választás	106.
Jelzetek	118.
Felhasznált irodalom	125.

Bevezetés

A történelmet átkozni könnyű,
csinálni nehéz, megérteni ta-
lán a legnehezebb, de köte-
lesség.

A magyar nép sorsfordulói közül kiemelkedő az 1945-ös felszabadulás. E napjaink politikáját is meghatározó változás megértése és megérttetése igény és kötelesség. Egyre több tanulmány, könyv, memoár jelenik meg, amely az 1945-1948-as időszak bonyolult gazdasági, társadalmi, politikai és emberi viszonyait vizsgálja. E művek sorában fontos szerep jut a helytörténeti feldolgozásoknak, amelyek plasztikusabbá, pontosabbá tesz a korról alkotott képet.

Fejér megyében is több tanulmány foglalkozik e korszak megyei vonatkozásaival.

A dolgozat ehhez a pontosabb kép kialakításához szeretne hozzájárulni néhány olyan terület vizsgálataival, amely az országos helyzethez viszonyítva eltérő.

1. Fejér megye jellemző gazdasági, társadalmi és politikai viszonyai a felszabadulásig

Fejér megye hazánk közepes nagyságu közigazgatási egysége, a Dunántúl közép-keleti részén terül el. A XVIII. században kialakult határai 1946-ig lényegében változatlanok maradtak, így területének nagysága nem módosult jelentősen. 1920-ban 4128 km² volt.¹ A megye háromnegyed része az Alföld folytatása, a Mezőföld. Észak-nyugaton a Bakony és a Vértes csucsei magasodnak, középen a Velencei-hegység emelkedik ki.

A terület 90 %-a alkalmas mezőgazdasági művelésre. A jó minőségű, elsősorban humusz tartalmú lösztalaj magas aranykorona értéke (19,81) mutatja, hogy ezeken a földeken a közepesnél jobb terméseredmények érhetők el. Többnyire búzát és kapásnövényeket termesztenek itt, amíg a Sárrét lápos területein az állattartás jelentős. Az éghajlat kedvez a szőlőművelésnek.

A hegyek kevés ásványkincset rejtene. Csak a bauxitbányászat jelentős, de ezt a lehetőséget viszonylag későn kezdték kiaknázni. 1926-ban tárták fel a gánti, 1942-ben az iszkaszentgyörgyi bányákat, melyek az ország bauxittermelésének 40 %-át adták ekkor. Em-

lítésre méltó még a barnaszén, amelyet Mór, Pusztavám, Balinka és Kisgyón környékén bányásznak, bár a bauxitnál jóval jelentéktlenebb mennyiségben.

Igy a lakosság túlnyomó részének (73 %) a mezőgazdaság nyújtott megélhetést. Délen nagy uradalmak húzódtak, kevés településsel, de jelentős számú külterülettel. Ezeken a zárt majorszerű településeken a lakosság 29,5 %-a élt.² Az északi dombvidék sűrűbben lakott. Itt elsősorban bányász kolóniák voltak találhatóak.

A megye lakosságának zöme - az 1941-es népszámlálás alapján - magyar anyanyelvű volt 89,5 %, német nemzetiségűnek 9,8 % vallotta magát.³ Ők egy csoportban a Vértes hegység falvaiban éltek.

A megye 82 nagy-, és 20 kisközségében az 1930-as adatok szerint 230 ezer ember élt. 10 ezernél több lakosa csak Érd és Mór községeknek volt. Ebben az időben Székesfehérváron 40.714-en laktak.⁴ A megye központjában elhelyezkedő Székesfehérvár nagy történelmi multra tekinthet vissza. Évszázadok során erős vonzási körzetté vált. A környék komplex tájközpontja lett, közlekedési, kereskedelmi, kisipari, igaz-

gatási, kulturális, rendészeti, katonai és egyházi centrum. Jelentőségét bizonyítja, hogy törvényhatósági joggal bírt, amely szerint a közigazgatásban nem volt alárendelve a vármegyének, bár mindkettő főispánja egy személy volt.

A természeti adottságokból következően a megye gazdasági életében a nagybirtok és a mezőgazdasági munka meghatározó szerepet töltött be. A földterület 41,4 %-át uralták az ezer hold feletti nagybirtokosok (az országos átlag 24,7 % volt), akik a földbirtokosok 0,2 %-át tették ki.⁵

A XVII. század végén földhöz jutott nemesi családok nagyrésze a tőkés rendszer idején is megtartotta birtokát. Az Eszterházy, a Zichy, az Erdődy, a Batthyány, a Széchenyi, a Jankovics családok egész Kelet-Dunántúlt uralták. A megyében pl. az Eszterházy grófok birtoka 60.000 kh, a Zichy családé pedig 23.000 kh földterületet tett ki.⁶

A sörgyáros Dréherhez (12.314 kh) és a Vacuum Oil Companyhoz (2.259 kh) hasonlóan számottevő földbirtokra tettek szert a fővárosi kereskedők és iparosok is.⁷

Ami a földterület nagyságát illeti, az egyház sem maradt le az előbb említettektől. A székesfehérvári megyéspüspök 100.000 kh felett rendelkezett. A zirci apátsághoz tartozott pl. Előszállás határának 93,4 %-a és Mezőfalva területének 73,2 %-a. Egyházi birtok, illetve hitbizomány alkotta annak a földterületnek a nagyrészét, amellyel a megye az ország eladási korlátozás alá eső földbirtokaiból 26,4 %-al részesült.⁸

A kevés kézben összpontosuló hatalmas nagybirtokok mellett nagyszámu kis- és törpebirtokos élt a földterület igen kis hányadán. Az 5 kh-nál kisebb birtokkal rendelkező szegényparasztek az összes gazdálkodók 77 %-át tették ki. Ők a földterület 11 %-án gazdálkodtak, többségük súlyos adósságok terhe alatt.⁹

Fejér megyében is a nagybirtokokon, uradalmaiban dolgozó napszámosok és gazdasági cselédek éltek a legembertelenebb körülmények között, pedig ők tették ki a megye lakosságának 45 %-át.

A két világháború közti időszakban jelentős számu idénymunkást is foglalkoztattak ezeken a földeken. Évente 8-10 ezer ember jött elsősorban Heves, Borsod, Nógrád, Békés, Vas és Zala megyéből.¹⁰ A munkáltatók

azonban nem gondoskodtak számukra megfelelő szállásról. Nem törődtek a cselédgyerekek iskoláztatásával, az uradalmi alkalmazottak orvosi és gyógyszer ellátottságával sem.

A 30-as évek második felében a megye nagyobb községeiben inségmunkákat szerveztek, ingyenebédet osztottak, szegényházakat tartottak fenn, de tüneti kezelésekkel nem lehetett felszámolni a tömeges inséget és nyomort. Pl. Ercsiben kb. 1.500-2.000 ember élt állandó nélkülözések között barlanglakásokban, föld- vagy fakunyhókban. A téli hónapokban többen megfagytak közülük. A természeti csapások, jégverés, sertésvész, szőlőmoly kártevősei évekre katasztrófális helyzetbe sodorták az amúgy is alacsony életszínvonalon élő embereket.^{11.}

Fejér megyében számottevő ipar az 1940-es évekig nem alakult ki. 1920-ban a megyében két 100 főnél több munkást foglalkoztató üzem működött: a Székesfehérvári Vasuti Főműhely, ahol 713 munkást, és az Ercsi Cukorgyár, amelyben 105 főt foglalkoztattak. A fejér megyei ipari létesítmények (1936-ban 43) nagy része mezőgazdasági termékeket dolgozott fel. Ezeket, továbbá a megye 7 téglagyárát és 10 malmát a korsze-

rütlenség és az alacsony határfok jellemezte.

Az itt dolgozók többsége csak idény jellegű munkát végzett az iparban.

Az 1930-as évek második felében Székesfehérváron tapasztalható viszonylagos ipari fejlődés, elsősorban a kisiparban. 1936-ban Székesfehérváron 19 olyan ipari telep működött, amely 20-nál több munkást foglalkoztatott, (kb. 600 fő) ugyanakkor a kisiparban 5.031 munkás dolgozott.^{12.}

A háborús készülődés teremtett lehetőséget a megyében is nagyipari beruházásokra. Ezekre elsősorban a hadiiparban került sor. Ekkor telepített üzemet Székesfehérváron a Vadásztöltény-, Gyutacs-, és Fémáru Gyár Rt., építették fel a Danuvia Motorkerékpár Gyárat és a Bausitgyárat. Fokozták a bauxitbányák termelését Gánton, új tárnákat nyitottak Óbarakban és Iszkaszentgyörgyön.

A Horthy korszakban Fejér megyében nagyipari munkások egyedül a bányászatban dolgoztak. Gánton, Iszkaszentgyörgyön, Móron, Pusztavámon éltek, de számuk csak Balinkán jelentős. Itt a lakosság 32 %-át tették ki.

Ez az egyoldalú, torz gazdasági és társadalmi szerkezet határozta meg a megye politikai és szellemi életét.

Fejér megyében a történelmi arisztokrácia az ellenforradalmi korszakban is szinte kizárólagos politikai hatalommal bírt. Konzervatív-legitimista álláspontjukból a kibontakozó bethleni konszolidáció idején engedtek. Hatalmuk megtartása érdekében alkalmazkodtak a megváltozott körülményekhez, beépültek a rendszer struktúrájába.¹³ A megyei vezetés a hatalomhoz való ragaszkodásuk miatt, a 30-as évektől politikai gyakorlatukban szinte észrevétlenül és öntudatlanul egyre inkább a jobboldal felé tolódtak el, egyre nagyobb teret engedve nekik, bár a nyílt fasiszta és nyilas tendenciáknak már nem engedtek. Erőteljesen és sikeresen szorították vissza őket. Pl. az 1934-es községi és törvényhatósági választásokon sehol sem engedték képviselőhez jutni a nemzeti szocialistákat. Igaz, amelyik falut nemzeti szocialista beállítottságúnak ítélték meg, ott közfelkiáltással szavaztak. A magyar fasiszta képviselői csak a rendszer végén jutottak hatalomra a megyében.

A megye szellemi életét a katolikus egyház alakította. Prohászka Ottokár majd utóda Skway Lajos, a katolikus egyházmegye püspökei, jó reálpolitikai érzékkel megfelelő támaszt nyújtottak a vezető politikai köröknek. A konzervatív eszmeiséget, a keresztény-nemzeti gondolatot súlykolták az emberekbe. A megye lakosságának túlnyomó többsége hívő katolikus volt. Az is jellemző, hogy a megyében egyetlen főiskola működött: a Római Katolikus Püspöki Hittudományi Főiskola.¹⁴

Ezek a körülmények - a Szociáldemokrata Párt vezetés paktumpolitikája mellett - nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a Tanácsköztársaság után szétvert mozgalmi szervezetek nehezen alakultak ujja, és csak az 1930-as évek végén erősödtek meg. Az ujjaalakult Szociáldemokrata Párt vidéken alig szervezkedett, zömmel Székesfehérváron hozott létre jelentősebb szervezeteket, bár a város kisipari jellege miatt egyedül az építőipari munkások körében tett szert nagyobb befolyásra. A megyeszékhelyen kommunista sejt nem szerveződött, a Szociáldemokrata Párt szervezeteiben dolgoztak kommunista elvtársak.

A II. világháború idején elsősorban a bányászvidékeken erősödött meg a baloldal. Több községben alakult

meg a magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetségének helyi szervezete. A tatabányai kommunista szervezet kapcsolatot létesített a kisgyóni (balinkai) bányászokkal, akik 1943 végén 1944 elején munkalassításokkal és kommunista röplapok osztogatásával hívták fel magukra a figyelmet. Vezetőik közül többen letartóztatottak, internáltak, kivégeztek.¹⁵ Mórton Szociáldemokrata Párt-szervezet is alakult.

A rendőrség házkutatásokról és röpcédulaszórásokról szóló jelentései azt bizonyítják, hogy a falusi lakosság alsó rétegei közül többen megtalálták az utat a baloldali mozgalomhoz, és nem egy esetben az illegális kommunista párthoz is. Mivel a Szociáldemokrata Párt ezen néprétegek szervezésére nem fordított kellő figyelmet, és a 30-as években alakult kisgazdapárti szervezetek sem vállalták képviselői szerepüket, az illegális Kommunista Párt pedig nem sokat tehetett, a nagy nyomorban élő, politikailag iskolázatlan emberek között a szélsőjobboldal nagy társadalmi problémákat felvető demagóg jelszavai is hódítottak. Sokan közülük várták a földreform és a munkanélküliség problémáinak megoldását.

A konzervatív politikai vezetés mind a baloldali munkásmozgalom, mind a jobboldali nyilas mozgalom jelentősebb térhódítását igyekezett megakadályozni, bár az utóbbit kevesebb sikerrel. Ez a politikai vonalvezetés nem változott meg a világháború kitörésekor és Magyarországon hadbalépésekor sem. A kételkedőbbeket a területgyarapodások győzték meg. A közigazgatás mindent megtett, hogy biztosítsa a háborúhoz szükséges feltételeket, és különböző szociális intézkedésekkel lecsillapítsa a néptömegek növekvő elégedetlenségét.

A német megszállás és a nyilas hatalomátvétel a megye életében is jelentős változásokat hozott. A német csapatok 1944. március 19-én Székesfehérváron megrommozták a hadiobjektumokat, és pár hónap múlva a megyében már megszállóként viselkedtek, nem törődve a magyar hatóságokkal sem. Április végén, május elején a megye vezető testületeiben gyors, radikális váltás történt. A német háborús érdekeket képviselők kiszorították a hatalomból a konzervatív-agrárius csoportot.

Nyugalmazták a város polgármesterét, leváltottak több főszolgabíró. Jankovits Miklós főispán a jobboldali támadások miatt kénytelen volt lemondani. 1944. május 11-én iktatták be Fejér megye új főispánját vi-

téz Toldy Árpád csendőrezredest. Megalakították Székesfehérváron a Nemzeti Szocialista Párt helyi szervezetét. Betiltották a Szociáldemokrata Pártot és a szakszervezeteket. Toldy Árpád "legnagyobb" tettének a "zsidókérdés" rendezése számított. A kormány rendeleteit még tul is teljesítette, és a végrehajtást személyesen ellenőrizte.

Az új főispánt a megye politikai erői ellenségesen fogadták. Még Hóman Bálint is mindent megtett Toldy megbuktatásáért - pedig korábban közismert volt németbarátságáról -, és március 19-e után nyíltan kiállt a német megszállás ellen. 1944. szeptember 16-án a Laktos kormány felmentette Toldy Árpádot, ugyanis az országos politikában a háborúból való kiugrás hívei törek időlegesen előre. Az új főispán, Széchenyi György megpróbált kapcsolatot teremteni a németellenes erőkkel, de egy hónap alatt nem sokat tehetett. A nyilas hatalomátvételkor lemondott. A Gestapo október 20-án deportálta.^{16.}

Október 15-e után a hatalom a nyilas vezetők kezébe került, akik - Szálasi szavaival - magyar és német élet-, társ- és sorsközösséget akartak építeni. A megvalósítást kegyetlen és embertelen terror kísérte.

Mindenkit üldöztek és deportáltak, akik nem voltak hajlandók a cél érdekében tevékenykedni.

"Aki nem tud dolgozni, azt megtanítjuk, aki nem akar, azt kényszerítjük, aki pedig szabotál azt főbe lőjük." - hangoztatta az egyik megyei nyilas vezér.¹⁷ A front közeledtével a megyét hadműveleti területté nyilvánították és alárendelték a hadműveleti kormánybiztosnak, majd október 28-án bevezették a rögtönbíráskodást.

Mivel egyre több ember előtt vált világossá, hogy Hitler elvesztette a háborút, fokozódott ellenállásuk a diktatórikus, erőszakos rendszabályokkal szemben. Szembenállásukat különböző módon fejezték ki, amely tükrözte gondolkodásmódjukat, politikai érettségüket és nem utolsósorban bátorságukat.

Egyes falvakban fegyveres felkelésre készülődtek, és kapcsolatba léptek a Bajcsy-Zsilinszky Endre vezette ellenállási mozgalommal. Ezt a szervezkedést, a budapestivel együtt felszámolták. A bányákban, üzemekben és az uradalmakban megpróbálták megakadályozni az élelmiszerek, gépek, értékek elhurcolását. A baloldali és kommunista emberek szervezték az ellenállást ezeken

a helyeken. Gánton pl. a bányászok géptöréssel, mozdonyok kisiklatásával, és más szabotázsselekményekkel bénították a termelést, akadályozták a gépek leszerelését és elszállítását. A behívót kapott levonték és a korábban felmentett katonakötelesek mintegy 60 %-a nem vonult be, sőt a bevonulók majdnem fele visszatért Mór-ról a gyűjtőállomásra, hiába fenyegették halállal őket.¹⁸ A józanabbul gondolkodók igyekeztek visszatartani a hangzatos jelszavak által megtévesztett embereket a nyilasmozgalomba való bekapcsolódástól. A lakosság ellenállását jelezte az is, hogy a Margit-vonalban, az erődítési munkálatokon csak kényszerből, immel-ámmal dolgoztak.

A megye lakossága a háború gyötrelmeit először az ország keleti részéből menekülők láttán érzékelte. Az előszállási uradalomba szeptember 23-án érkeztek a menekülők első csoportjai. Ettől kezdve több ezren jöttek a megye községeibe, egyes helyeken olyan nagy számban, hogy már a közrend felbomlásától kellett tartani.

Hagyó Kovács Gyula az előszállási uradalom jószágkormányzója megrendítő képet fest érzéseikről: "Arra még sem mertünk gondolni, hogy Előszállás a menekülők országútja lesz. Előttünk valóságos népvándorlás zaj-

lott le. Lelkünkbe mélyen bevésődtek a hontalanná vált apák, anyák és gyermekek réveteg tekintete, és arcukon kiütközött a bizonytalan jövőtől való aggodalom."19.

Székesfehérváron október 20-án háromezerre, két nap múlva ötezerre becsülték a menekültek számát. A helyzetet nehezítette, hogy korábban angol repülők bombázták a várost.

Nagy hatással volt a megye lakosságára, hogy a Duna-Tisza közéről visszavonuló magyar hadsereg alakulatainak zöme szervezetlenül özönlött az országutakon. A falvakban sok katona bujkált. Gyakran kodultak, loptak, civil ruhát kértek a hazatéréshez. Ezek a katonák biztatták a lakosságot, hogy maradjanak a községekben az oroszok úgy sem bántanak senkit, és nem kell félni tőlük.^{20.}

Fejér megyéből és Székesfehérvárról a lakosság nem gondolt olyan tömeges menekülésre, mint az ország keleti részének lakói. Előttük a front közeledtével egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy Németország elveszti a háborút, másrészt látva a menekültek nyomorát és létbizonytalanságát, az itthonmaradás mellett döntöttek. A hadműveleti kormánybiztos nem tudta rábirni a lakos-

ságot otthonaik elhagyására. December elején adtak parancsot Székesfehérvár katonai és polgári kiűritésére. A nyilas párttagok és a jobboldali nézetűek azonban összes holmiukkal együtt alig töltötték meg 20 vasuti kocsit. A város lakosságának túlnyomó része, de a közigazgatási és állami vezetői is a helyükön maradtak. Kerekes Lajos polgármester azon emberek közé tartozott, aki bár mindent megpróbált a társadalmi rendszer megmentése érdekében, de nem értett egyet a német megszállással. Felelősségérzetét és reális gondolkodásmódját bizonyítja, hogy különböző kifogásokkal megakadályozta a város kiűritését. Személyes példamutatásával is hatott a város lakóira.

1944. december 2-án a Dunaföldvárnál átkelt szovjet csapatok Előszállás felszabadításával lépték át Fejér megye határát.

II. A népi demokratikus kibontakozás lehetősége a hadműveletek idején
(1944. december - 1945. március)

1944. december 2-től 1945. március 23-ig Fejér megye területe hadszíntérré változott.

1944 decemberében a megye területén zajlottak le azok a hadműveletek, amelyek során a szovjet csapatok nyugatról bekerítették Budapestet. E hadműveletek során karácsonyra felszabadult Fejér megye nagyobbik része.

1945 januárjában a németek nagy ellentámadást indítottak a fővárosban körülzárt csapataik felmentésére. Ekkor Dunapentelénél eljutottak a Dunáig is. Mivel az újból megszállt területeken nem sikerült megszilárdítani helyzetüket, a megye középső részén 1945 januárjától márciusig hullámozott a front.

1945 márciusában a II. és III. Ukrán Front csapatai a világháború utolsó német támadását megállítva megkezdték azokat a hadműveleteket, amelyek során felszabadult Fejér megye és hazánk.

A frontvonal alapján a megye területe három részre osztható. A keleti rész 1944 decemberben felszabadult, és többé már nem került német kézre. A nyugati területeken 1945. március 23-ig a németek és nyilasok uralkodtak. A középső részen húzódtott a front, az itt fekvő községek többször gazdát cseréltek. A három területen másképp alakult a lakosság élete, másféle lehetőségeik adódtak a cselekvésre, helyzetük megváltoztatására.

1. A megye keleti területei

A felszabadított községekben a szovjet katonai parancsnokok adtak segítséget az élet megindításához. Ismertették a Vörös Hadsereg kiáltványát, amely szerint: "A Vörös Hadsereg nem mint hódító jött Magyarországra, hanem mind a magyar nép felszabadítója a német iga alól ... A szovjet katonai hatóságok nem szándékoznak Magyarország társadalmi rendjén változtatni és a maguk rendjét meghonosítani az általuk elfoglalt területeken." Így a lakosság legfontosabb feladata a hétköznapi élet minél gyorsabb visszaállítása: a közbiztonság megteremtése, a termelés megindítása, a piacozás lehetőségének biztosítása, a tanítás megkezdése az iskolákban, a templomi szertartások szabad folytatása volt.

E feladatok végrehajtásához a Vörös Hadsereg minden segítséget megadott. Felvették a kapcsolatot a helyi hivatalos szervekkel, személyekkel. Propagálták az ország keleti részében kialakuló új politikai rendszert. Karhatalmi segítséget biztosítottak a rend és közbiztonság megteremtéséhez, szorgalmazták a közigazgatás újjászervezését. Valamint elvárták, hogy a községek a harcoló szovjet csapatok számára a legjobb feltételeket biztosítsák: segítsék a csapatok élelmezését, lássák el a háterszágot, végezzenek a harcokhoz szükséges közmunkákat.

Az élet megindulásának feltétele volt a különböző népi szervek és a demokratikus pártok helyi szervezeteinek megalakulása, valamint a közigazgatás mielőbbi működtetése.

Ercsi példája jól tükrözi, hogyan próbáltak eleget tenni ezeknek a feladatoknak. Ercsi 1944. december 7-én szabadult fel. Még ezen a napon az egyik községi tisztviselő az elmenekült nyilas vezetőjegyző helyébe lépett és megkezdte az ideiglenes közigazgatás megszervezését. Összegyűjtötték a községháza udvarán szétszórt adókönyveket és anyakönyveket. Egy hét múlva már hivatalos órákat is tartottak, és népkonyha felállítását tervezték.

December 16-án érkezett a faluba - mely hidfőállás volt - a községi szovjet katonai parancsnokság. A lakosság tőlük értesült a Tiszántúlon zajló eseményekről. A parancsnok közölte a község vezetőivel, hogy a falu életébe nem akarnak beavatkozni, ha szükséges karhatalmi segítséget adnak. Javaslataira december 19-én a demokratikus pártok képviselői, az egyházi vezetők és az iskola igazgatója megalakították a falutanácsot, amely öt tagu direktóriumot választott. Ők intézték a falu ügyeit, szoros kapcsolatot tartva a szovjet katonai parancsnokkal. A direktórium döntött a tisztviselők alkalmazásáról is.

A falutanács bizottságok alakított a közmunka, a közellátás, a közegészségügy és a közművelődési munka szervezésére. Mivel a község pénztárát kifosztották, díjat szedtek a villanytelep, a víz-, és olajüzem fenntartására és működtetésére. A téglauzemben és a fűrésztelepen szorgalmazták a munka megindítását. A tanács már a földosztásra is felkészült, csak az utasítást várta, hogy mikor és hogyan kezdje el.²¹

A megalakult falutanács-direktórium hasonlított a tiszántúli nemzeti bizottságokhoz, amennyiben öntevékenyen, a külvilágtól szinte teljesen elzártan intézte a község ügyeit, irányította életét.

Ez a szerv azonban hangsúlyozta ideiglenességét, azt hogy amennyiben az Ideiglenes Kormány a közigazgatás kérdésében másképp döntene, a tanács megszűnteti működését. Ez nem azt jelentette, hogy itt nem voltak olyan népi forradalmi erők, akik a Tiszántulhoz hasonlóan, felsőbb irányítás nélkül kezükbe merték venni a hatalmat, hanem itt nem volt több hónapos politikai vákuum.

Az Ideiglenes Kormány megalakulásának híre, az új demokratikus politikai rendszer megteremtését jelentette, amivel szemben természetesen nem akart fellépni az ercsi direktórium. Sőt felismerték, hogy először a központi hatalom szerveit kell létrehozni, mert csak ezen keresztül lehet a gyakorlatba átvinni a Függetlenségi Front programját, az új Magyarország megteremtésének alapelveit. Ilyen szempontból igényelték a központi irányítást és ezt készítették elő munkájukkal.

A front gyakran megközelítette a falut. A harcok közelsége jelentős mértékben nehezítette az új élet kibontakozását. Akadályozta a felsőbb szervekkel való kapcsolattartást. Az Ideiglenes Kormány rendeletei sem minden esetben jutottak át a Dunán. A közelben folyó csaták zaja az emberekben félelmet, bizonytalanságot keltett. Bizonytalanság figyelhető meg a pártok mega-

lakításánál is. A községben voltak akik a Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Kisgazdapárt, sőt olyanok is, akik a Keresztény Néppárt tagjának vallották magukat. Hivatalosan azonban még februárban sem jelentette be egy párt sem a megalakulását, mivel ekkor még nem tudtak kapcsolatot teremteni a felsőbb pártszervekkel. Erre csak a megye teljes felszabadulása után került sor.

Ercsihez hasonlóan az 1944 decemberében felszabadult községekben bár a front megmerevedése, majd hullámozása miatt nehezebb, bizonytalanabb körülmények között, de megindult a demokratikus kibontakozás.

2. A megye nyugati területei

A nyilas vármegye területe a frontvonalnak megfelelően hol szűkült, hol tágult. A legkisebb 1944 december végén volt, amikor a szovjet csapatok Mórt is lötték, a legnagyobb területtel 1945 februárban birt, amikor a németek Dunapentelét is elfoglalták. Az 1945 január-februárban újból megszállt területeken is próbálkoztak a nyilas hatalom visszaállításával, működtetésével.

1945 márciusáig kb. a móri járás területe tekinthető viszonylag szilárd bázisuknak. Bár a központjukat Veszprémbe helyezték át, a megszállt területeken igyekeztek szervezetten és hatásosan működni, kiszolgálni a német érdekeket.

Mór - mint járási székhely - lett a bevonultatási és nyilvántartási központ. Itt állomásoztak nagyobb katonai alakulatok is. A két szövetséges hadsereg viszonyára jellemző, hogy a német katonai parancsnokok mindent a saját hatáskörükbe vontak, a magyar állomásparancsnokságot nem ismerték el, sőt még a magyar tisztek személyes holmijait is kisajátították.

A lakosságot az erősítési munkálatokon dolgoztatták, majdnem ingyen, mert a községi pénztárak üresek voltak és nem tudtak napszámbért fizetni. Nehézkesen működtek a járási és községi hivatalok, a tisztviselők többsége katonai szolgálatra bevonult, vagy elmenekült. Nehezen tudták biztosítani az élelmiszerellátást. Az emberek a szabadidejüket a közellátási hivatal előtt töltötték egyre elégedetlenebb hangulatban. A hatóságok mindenfajta szembenállást, elégedetlenséget szigorúan megtoroltak. Még a feketevágásokat is kiköttetéssel és internálással büntették. A lakosság ellenérzése, szem-

benállása egyre nőtt, bár a várakozáson kívül nem sokat tehettek.²²

A nyugati területek vizsgálatánál két sajátosságot nem szabad szem elől tévesztetni. Egyrészt, hogy itt találhatók a megye szén-, és bauxitbányái, másrészt ezekben a falvakban élt a német nemzetiségűek zöme.

A bauxitbányák a háború kitörése óta német exportra termeltek. Mivel a németek 1941-1942-ben kb. 1 millió tonna bauxitra, - a termelés 90 %-ára - 1943-1944-ben 1,5 millió tonna bauxitra, 1944-1945-ben pedig 2 millió tonnára tartottak igényt, szükségessé vált új bányák nyitása. Így került sor az iszkaszentgyörgyi és az óbarokki bánya feltárására. A termelés fokozását jelentősen gátolta, hogy a katonai behívót kapott gyakorlott munkások helyett munkaszolgálatosokat alkalmaztak. A német "Todt" szervezet megérkezése sem sokat segített.²³ 1944 nyarán átvették a bauxitbányák irányítását, Bodajkon német szállításvezetőséget létesítettek, több száz munkást hoztak, és állítottak be a termelésbe.

Amikor a szovjet hadsereg a megye területére érkezett a németek megkezdték a bányák leszerelését, kiü-

ritését. A bauxitbányákból 65 vagon irányítottak Bajországba. Gánttól 14.167.000 P, Iszkaszentgyörgyről 2.200.000 P, Óbarokkról 80.000 P értékű berendezést vittek el. Gánttól elvitték a mérnöki műszereket és térképeket is.

A bányászok hősiességé mentett meg egy-egy gépet, egy-egy vagon bauxitot. Pl. Gánton Téczei Béla és Láda János nagy mennyiségű gázolajat ácsott el hordókban. Stéger Ferenc elrejtett 21 ezer pengőt és 2 lepecsételt csomagban a laboratórium platinakészletét. Iszkaszentgyörgyön Bende József, Óbarokkon Benedek Endre üzemvezető lassította a leszerelést, ugyanis a bánya tulajdonosai sem akarták a nyugatra szállítást.

Gánt 1944. december 24-én szabadult fel, de 1945. március 16-ig a front 200 m távolságban állt a községtől. A bánya épületeiben kórházat rendeztek be a szovjetek. Az itteni munkában a bányászok is segítettek. 1945. január 15-én a bányatelep lakosait a környező községekbe kitelepítették, csak 7 család maradt a villanytelep, a vízmű, és a közfürdő üzemeltetésére.

Iszkaszentgyörgyön 1945. február 14-én a nyilasok letartóztatták Bende Józsefet, Sopronkőhidára, majd nyugatra vitték. 1945 októberében tért haza.

A felszabadulás évében a helyreállításra, a munka feltételeinek biztosítására fordítottak minden energiát. A termelés megindulása majd jelentős felfutása 1946 után a Magyar-Szovjet Bauxit-Aluminium RT megalakulása után indult meg.

A kisgyóni szénbányában 1944 december közepéig folyt a termelés. Az igazgató már a német megszállás után intézkedéseket tett a gépek megmentésére, így amikor 1944 decemberében a németek elrendelték a bánya kiürítését, majd a felrobbantását tervezték, a munkások elrejtették a gépeket, motorokat, üzemanyagot. Mivel 1945 februárjában a bakonycsérnyei nyilasok ezt megtudták, jelentették az igazgatót, akit leváltottak és internálni akartak. Amikor a front a faluhoz közeledett a nyilasok fel akarták robbantani a bányát, amelyet a csákányokkal felfegyverzett bányászok védtek meg.

A bányákban a legnagyobb veszteséget a kitelepítés okozta. A sok nyugatra szállított gépet, szerszámokat, üzemanyagot nehéz volt pótolni. A szénbányák munkásai megértették, hogy szénre nagy szüksége van az országnak, így egy hónappal az 1945. március 21-i felszabadulás után már 10.561 tonnát termeltek.^{24.}

A Vértes-hegység falvaiban több mint 200 éve élő német nemzetiségűek sajátos nyelvjárásukat és kultúrájukat megőrizték, a magyarokkal összekovácsolódva ezt a földet tekintik hazájuknak. Társadalmi helyzetük, vagyoni állapotuk, ugyanugy meghatározza gondolkodásmódjukat, mint a magyarokét. A két világháború között a szegény, vagyontalan "svábok" is a bányákban kerestek munkát. A szénbányák munkásainak 60 %-a, a bauxitbányáknál 70-80 % német bányász volt. Közülük több baloldali gondolkodású és kommunista ember került ki.

Hajlamos a közgondolkodás a sváb és a Volsbund közé egyenlőséget tenni. Az tény, hogy a Volksbund jelentős befolyással bírt ezekben a községekben. Igaz a belépőknek egy pár csizmát és korlátlan mennyiségű rézgálicot ígértek, ami ezen a bortermő vidéken hatásos érvnek bizonyult. Amikor pedig a szállítmány nem érkezett meg, azt terjesztették, hogy a magyar hatóságok nem engedték át a határon. Ez végsősoron a magyarok és a németek közötti ellentétek szítását segítette.

Az is tény, hogy nem minden német lépett be a Volksbundba. Mórton pl. ahol 1.500 német család élt, 1942-ben 300 tagot számlált ez a szervezet, isztiméren pedig mindennapinak számított a Volksbundista és a nem Volks-

bundista németek közötti összetűzések. A német felsőbbrendűségről szóló propaganda, valamint "a civilizációt visszük a barbár orosz földre" jelszó egyrészt segítette a szélsőjobboldal előretörését, másrészt sok német emberben is bizonytalanságot, félelmet váltott ki.

A német megszállás érzelmileg jobban megviselte őket. Azok, akik hittek a nemzeti szocialista eszmékben és támogatást vártak Németországtól, de a józanabbak sem gondolták volna, hogy mit jelent a német megszállás. Többségükön a meghasonlás, befeléfordulás, félelem lett urrá. Ezt bizonyítja, hogy az 1944 nyarán Mór-on megnyitott német nyelvű iskolába kevés tanuló iratkozott be. A front közeledtével a német nemzetiségűek között is a szélsőjobb elszigetelődött, de aktív ellenállókat csak a bányászok között találunk.

Ezekben a falvakban 1945. március 22-e után nyílt lehetőség a népi demokratikus átalakulásra.

3. A megye középső területei

1945 januártól márciusig a megye középső területein szüntelen harcok folytak. Német és szovjet támadások és ellentámadások váltogatták egymást. Az ebben a sáv-

ban fekvő községek és a megyeszékhely a hadihelyzet változásait nagyon megsínylelték.

Székesfehérvár kétszer szabadult fel. 1944. december 23-án, az első felszabadulás napján, az óvóhelyekről és a pincékből előbujó emberek a házak falain már olvashatták a Vörös Hadsereg kiáltványát.

A város szovjet katonai parancsnoka uszkov Vaszilij ezredes segített először a legsürgősebb teendők megoldásában. Összeíratta az élelmiszerkészleteket, hogy a város minden lakója hozzájusson a legszükségesebbekhez. Gyógyszereket szerzett a kórház számára, valamint a villanytelep kifogyott szénkészletét is az ő segítségével töltötték fel.

Székesfehérvár december-januári életének sajátossága, hogy ekkor nemzeti bizottság nem alakult meg. A polgármester és a városi alkalmazottak a helyükön maradtak, a közigazgatási apparátus nem bomlott fel. Így ez kedvező lehetőséget teremtett a meglévő keretek demokratizálásával az új élet megindításához.

Kerekes Lajos polgármester a szovjet csapatok bevonulása után is hivatalában maradt, és az új hely-

zethez rugalmasan alkalmazkodva intézte a város ügyeit, hogy minél előbb a "béke-beli" élet folyjon a városban.

Hamarosan üzemelt a villanytelep, megkezdődött a vízszolgáltatás, majd a helyreállított gáztelepen január 16-án - bár meghatározott időtartammal - a gázszolgáltatás is. Megoldották a lakosság élelmezését, igaz szűkös keretek között. A kenyér napi fejadagja 20 dkg volt. Megszervezték a közmunkák elvégzését, létrehozták a közbiztonsági alakulatot.

Az élet megindításához szorosan hozzátartozott a város egészségügyi ellátásának biztosítása, a járványveszély leküzdése. Nagy nehézségeket okozott, hogy a kórház több épülete bombatalálat miatt használhatatlanná vált. Kevés orvos maradt a városban, hiányos volt a gyógyszer és orvosi műszerellátás.

Dr. Koch László tiszti főorvos vállalta az egészségügy helyreállítását. A nehézségek ellenére jelentős eredményeket ért el. Átszervezte a város egészségügyi hálózatát, aminek következtében már január elején a betegek megfelelő orvosi ellátásban részesültek. A Fehérvári Hírek hasábjain megjelent felvilágosító cikkei és tanácsai is sokat segítettek a lakos-

ságnak. Koch László az orvosok szervezésére, érdekképviseleti szervük létrehozására is gondolt.

A főorvos megpróbált kapcsolatot teremteni a felszabadult községekkel, hogy segítsen az egészségügyi ellátás biztosításában. Központi egészségügyi irányítás létrehozásán fáradozott. Ez azonban a fronthelyzet és a községek elszigeteltsége miatt nem valósult meg.

A községek más területein is sokat tett városáért. Székesfehérvár lakói szerették és tisztelték a fáradhatatlan és emberséges kommunista főorvost, aki 1945. január 31-én, a városba visszatérő nyilas uralom áldozata lett.

A városban az új élet megindításának motorja a Magyar Kommunista Párt lett. December 24-én az internálás elől megmenekült szociáldemokrata vezetők hozták létre a Magyar Kommunista Párt helyi szervezetét. Tagjai szervezett építőipari munkások, nyomdászok, vas-munkások, értelmiségi dolgozók voltak. A párt elnöke Benke Ferenc, titkára Szirbik Ferenc, vezetőségi tagok Promper Ferenc, Dr. Koch László, Virágh János, Peltz Jenő és Móder József lettek. Uszkov Vaszilij

felhívta a kommunista párt vezetőinek figyelmét arra is, hogy a demokratikus élet kibontakozásához szükséges a Függetlenségi Front többi pártjának újáalakulása is.

A városban voltak hívei a Kisgazdapártnak és a Szociáldemokrata Pártnak, helyi vezetői is itthon tartózkodtak. A Magyar Kommunista Párt felvette a kapcsolatot a Kisgazdapárt részéről Ketskés Elekkel, a Szociáldemokrata Párt részéről Jámbor Zsigmonddal. Azonban ezeknek a pártoknak az újjáalakítására ebben az időben még nem került sor.

Január elején az Ideiglenes Kormány küldöttként Vas Zoltán érkezett a városba, és nagygyűlésen beszélt a város lakóihoz. Ismertette a kormány programját, elemezte a legfontosabb feladatokat.

A lakosság rendszeres tájékoztatása érdekében a kommunista párt vezetői elhatározták egy újság létrehozását. Így jelent meg 1945. január 6-án a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front lapjaként a Fehérvári Hírek első száma. Felelős szerkesztője Peltz Jenő kommunista nyomdász lett. A január 20-ig megjelent hat számban ismertették a demokratikus átalakulás főbb do-

kumentumait, az elkövetkező feladatokat, a város lakóit érintő közérdekű híreket és problémákat. A január 20-i szám a németek és nyilasok visszatérése miatt már nem jelenhetett meg.

A kommunista párt vállalta a közigazgatás politikai irányítását, ami biztosította, hogy a kibontakozás a Függetlenségi Front szellemében induljon el. Ezt bizonyítja a városi alkalmazottak igazoltatásának előkészítése is. A kommunista párt kezdeményezésére a polgármester január 5-én kezdett hozzá a munkához. Öttagú bizottság felállítását javasolta. Elnöknek Shvoy Kálmán nyugalmazott altábornagyot (Shvoy Lajos megyéspüspök testvérét), a bizottság egyik tagjának a városi tiszti főügyészt, Dr. Schmöltz Józsefet javasolta. Majd felkérte a pártszervezetet, hogy a másik három helyre kommunistákat ajánljon. A Magyar Kommunista Párt elfogadta az elnökre tett javaslatot és a tiszti főügyész jelenlétét, de a Magyar Kommunista Pártból csak Dr. Koch Lászlót javasolta. A másik két helyet a Magyar Kommunista Párt titkára szerint az alakulóban lévő más demokratikus pártok képviselőivel kell betölteni. A Szociáldemokrata Párt képviselőjére Jámber Zsigmondot, a Kisgazdapárt képviselőjére Ketskés Eleket kérték fel.²⁵ A város közéletében meginduló

demokratizálódási folyamatot a központi hatalom létrejötté és az ideiglenes Kormány első intézkedései felülről támogatták és erősítették.

Mivel a város ekkor nem szenvedett súlyos károkat, a közigazgatási apparátus nem bomlott fel, és a demokratikus központi hatalom is létrejött, így nem volt szükség - és nem is lehetett volna - olyan radikális népihatalmi szervet létrehozni, mint a Tiszántulon.

A meginduló demokratikus átalakulást azonban a front közeledése akadályozta. Január közepétől a németek folyamatosan lötték a várost. Az állandósuló légítámadások és tüzérségi belövések következtében az élet egyre bizonytalanabbá vált a városban.

A front a város keleti részén hullámozott. A külvárosban csaknem óránként változott a hadihelyzet. Ezeket az állapotokat jól jellemzi az a mondás ami ebben az időben keletkezett: "A németek megrendelték a vacsorát, megették az oroszok. Az oroszok megrendelték az ebédet, megették a németek."²⁶.

Budapest ostromának elhúzódása miatt a szovjet hadvezetés nem tudta tartani Székesfehérvárt és a megye

területének nagy részét. Január 22-én Székesfehérvár újból a németek és nyilasok kezére került. A következő hónapokban a megyeszékhelyen csak a nyilas politikai rendőrség, a "Számonkérő Szék" működött. Kivégezték Benke Ferencet és több kommunista vezetőt. Koch László holttestét az országalma előtti téren táblával a nyakán közszemlére tették ki "Igy járnak a kommunista bérencek!" felirattal. Elhurcolták Kerekes Lajos polgármestert. A lakosságot állandóan zaklatták. Minden fehérváriiban bolsevista ügynököt láttak. Mindenütt kommunistákat, szökött katonákat és munkaszolgálatosokat kerestek. A nyilas terror uralta a várost. A németek erőddé akarták átalakítani Székesfehérvárt. Napirenden voltak az erőszakos kitelepítések és bevonultatások. Az idős embereket is kihajtották hadimunkára, barrikádok építésére.

A lakosság nagy része ilyen körülmények között elmenekült, alig maradt 16-20 ezer ember a megyeszékhelyen. Ők is életüket védve bujkáltak.²⁷ A közigazgatás felbomlott. A városházán maradt néhány tisztviselő reménytelen erőfeszítéseket próbált tenni a közellátás biztosítására, ugyanis az élelmiszerkészletek kifogytak, semmilyen közszükségleti cikk nem volt a városban.

A decemberben olyan biztatón megindult demokratikus fejlődést a nyilasok visszatérése nemcsak megakasztotta, de nagymértékben vissza is vetette. Az értelmetlen, de annál hatalmasabb pusztítás következményeként szétzilálódott közélet azt eredményezte, hogy 1945. március 23-a után sokkal mélyebbről és ennek megfelelően másképpen kellett újrakezdeni.

Székesfehérvárhoz hasonlóan több olyan község akadt, amely december hónapban hetekre szabaddá vált. Ezekben a falvakban a baloldali gondolkodású emberek már szinte a felszabadulás napján hozzákezdtek a Kommunista Párt, a Nemzeti Bizottság megalakításához, a közigazgatás újjászervezéséhez, azonban ezek a németek visszajövétele miatt csak kísérletek maradtak.

Ezen falvak közé tartozott Dunapentele is, amely december 6-án szabadult fel először. Még ezen a napon Varga László halász, aki az első világháborúban orosz hadifogságba esett, majd internacionalistaként harcolt a polgárháborúban, valamint Bánkúti János és Vadas Mihály felkeresték azokat, akiket a felszabadulás előtt baloldali érzelmieknek ismertek. Beszélgettek a kommunista párt megalakításáról, az újjáépítésről, demokratikus kérdésekről, földosztásról. Hamarosan a-

zonban a községben harcok folytak, így lehetetlenné vált a pártszervezés. A község végleges felszabadulása után, március 10-én alakították meg a kommunista pártot 14 taggal.²⁸

A németek különösen márciusban viselkedtek megszállóként az elfoglalt falvakban. Fosztogattak, sarcolták a népet, kegyetlenkedtek. Visszavonulásuk során 258 embert végeztek ki, köztük több magyar katonát. Pusztavám határában az átvonuló munkaszázadból 200 főt ölték meg.

Több község lakóinak kellett végignéznie a németek vandál pusztításait. Szolgaegyházát (mai Szabadegyháza) január végén foglalták el másodszor a németek. Mivel február 2-án újból a környéken folyt a harc, a németek fel akarták robbantani a szeszgyárat. Az emberek abban bíztak, hogy erre már nem lesz idejük, és a felszólítás ellenére nem hagyták el a falut. A németek a gyár tartályaiban tárolt 40 vagon mennyiségű motorszeszt az épület alagsorába szivattyúzták, aláaknázták a gépházat és a nagytartályt is. Délután 5 órakor romba dőltek az épületek. A robbanástól a motorszesz meggyulladt és a gyár lángba borult. Este 8 órakor érkeztek meg a szovjet csapatok. Azonnal megindultak a men-

tési munkálatok, de a tüzet már nem lehetett eloltani. A szeszgyár hét napig égett. Március 6-án újabb német támadás fenyegette a falut. Ekkor Perkátára telepítették ki a lakosságot. A németeket sikerült megállítani a község határában, és az emberek március 22-én visszatértek otthonaikba.²⁹

Ezek a frontvonalba eső községek szenvedtek a legtöbbet. Többször gazdát cseréltek, egyes falvak hét-nyolcszor is, de pl. Sárkeresztes 16-szor. Az itt élő emberek nagyrésze elmenekült, vagy kitelepítették őket a környező biztonságosabb településekre.

Mindkét harcoló fél igyekezett a polgári lakosságot eltávolítani a frontvonalból, hogy védjék a civil lakosság életét, illetve, hogy ne akadályozzák a harcokat. A megye lakosságának több mint fele hónapokra hagyta el lakóhelyét. Sietve, szinte üres kézzel távoztak. Áprilisban amikor hazatértek rom, pusztulás várta őket.

Ezt a szomorú pillanatot így idézi Jankovics Ferenc: "Keserves lehetett elmenekülnötök, de még keservesebb lesz a visszatérés: valóban csak az ég maradt meg fölöttetek, a hideg havas ég, meg az üszkös

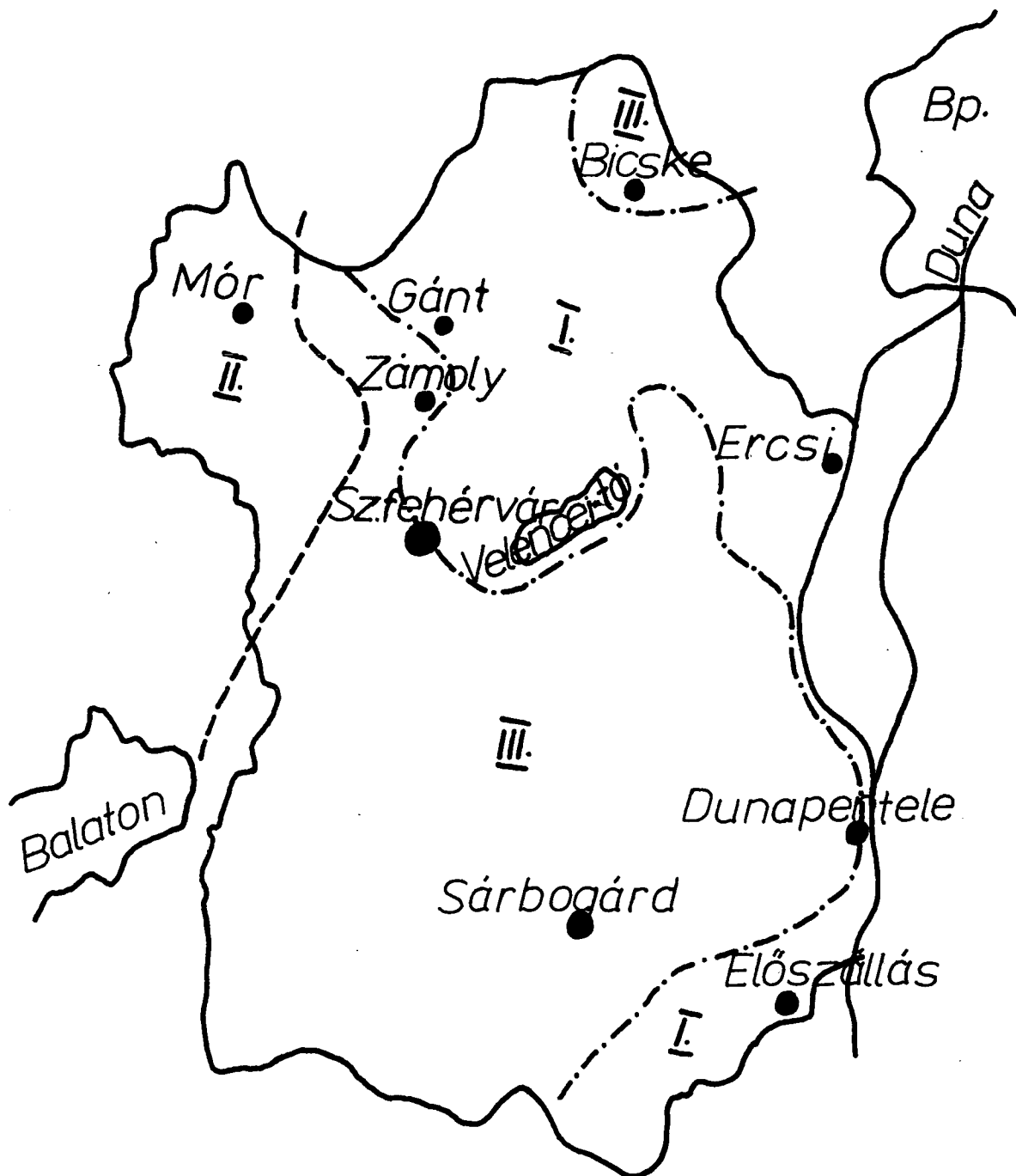
gerendák ... kialudt tüzhely a lakások ... Falakon látni a nyomát, ahogy kinyalt a láng az ablakon, vagy fröccsent a vér: ahogy végigtömbölt a házak közt a pusztulás ..." Nekik előlről kellett kezdeni mindent, szószerint a semmiből teremteni életet.

Március közepén indult meg a Vörös Hadsereg balatoni hadművelete, amely során kiűzték a megye területéről a fasiszta csapatokat. 1945. március 23-án Fejér megye végleg felszabadult.

A felszabadulás után kedvező lehetőség teremtődött a népi demokratikus átalakuláshoz. A súlyos háborús károk miatt ez a folyamat sokkal nehezebb körülmények között indult el, de a lakosságnak a hadműveletek alatt tett kísérletei is azt bizonyítják, hogy a dolgozó népben volt erő és akarat az új Magyarország építéséhez.

A FRONT HELYZETE

1944. dec. 30 - 1945. jan. 27.

Frontvonal: 1944. dec. 30. ----

1945. jan. 27. - - - - -

1944. dec. 30-ig felszabadult területek I.

1945 márciusig német kézen lévő területek II.

A front hullámozása III.

III. A háborús pusztítás méretei, az újjáépítés megindítása

A majdnem 4 hónapig tartó harcok súlyos károkat okoztak és nagy megpróbáltatásoknak tették ki a megye lakosságát. "A háboru után egy deszkapriccs, egy deszkából összeeszkábált asztal, egy polc, két hokedli - ez volt minden ingóságunk. Három lányka és egy félig vak, fogságból hazaküldött katona. Egy kenyeret kereső: én. Így kezdtem a fészekrakást, éhes fiókákkal, s egy szomorú, tehetetlen áldozatával az ádáz gyűlölködésnek."³⁰ - így vall a talpraállásról, az újrakezdésről egy perkátai asszony. Pedig Perkáta azon községek közé tartozott, amelyekben 1944 decembere után már nem folytak harcok.

A megye nagyobbik része a Bicskéhez közeleső Mátyás-hegységhez hasonlított: "Községünk december 23-tól március 22-ig, tehát 3 hónapig volt hadszíntér. Többször gazdát cserélt, súlyos harcok közepette. Az arcvonal állandóan a község szegélyén fél körben húzódott. Épületeink ... teljesen tönkre mentek. Nem maradt egy ép szoba, tető vagy ablaküveg községünkben, amikor a harcok után visszatértünk ... Mindenünk oda- veszett, ruházatunk, ingóságunk, háztartási felszere-

léseink, élelmiszerkészleteink, állatállományunk ... Elképzelhetetlen az a szörnyű szenvedés, amit az egészségtelen pincékben a harcolók fegyvereitől, fosztogatások és erőszakoskodások folytán végig kellett élnünk ... Hust, cukrot, hónapok óta nem ettünk ... Határunk nagyrésze el van aknásítva, jórészen rejtett aknákkal. A határ jelentékeny részét ez okból sem lehet megművelni. Az aknarobbanások már ezideig is 14-15 halálos áldozatot követeltek."³¹.

A márciusig német kézen levő falvakban pedig a németeknek maradt idejük "alapos munkát" végezni, majdnem mindent elszállítottak, vagy megsemmisítettek.

Az 1945 tavaszáról készített megyei összegzés, számvetés elkéserítő képet mutatott. Fejér megye 102 községéből 59 és Székesfehérvár három hónapig állt tűzvonalban. 74 községet ért légitámadás, 13-at 20 alkalomnál többször, s mindössze 6 olyan község akadt, amely csak 1-2 napot szenvedett a tűzvonalban. A megyében a lakóházaknak csaknem a fele lett a pusztítás áldozata. Székesfehérváron az épületek 45 %-át lehetett ujjaépíteni kisebb-nagyobb anyagi ráfordítással, a lakások 30 %-a vált lakhatatlanná.³².

A megye köz- és vasuthálózatának nagyrésze elpusztult, használhatatlanná vált. A nagy vasuti csomópontok - Székesfehérvár, Pustaszabolcs, Sárbogárd - állomásai romokban heverték, de felrobbantották az érdi, előszállási vasutállomást, tönkrementek Börgönd, Csalá, Kisfalud vasuti épületei is.

Az üzemekben gyárakban, bányákban elsősorban a németek okoztak jelentős rombolást. Pl. a felgyújtott szolgálóegyházi szeszgyár károsodása 45.108.377 P-t tett ki 1938. évi értékben számolva. A vadásztölténygyár 6 milliós gépparkjából 4 millió értékű gépet elszállítottak. Egyedül a székesfehérvári Weiss és Tull Bőrgyár munkásai tudták életüket is kockáztatva megmenteni a gépeket.^{33.}

A harcoló csapatok a legfontosabb közszükségleti cikkeket is magukkal vitték. Egyes községek (Csősz, Tác, Zámoly) vagyonának 80-90 %-át szállították el.^{34.} Székesfehérvárról Pintér nyilas főispán és vezérkara magával vitte a város pénzét. A városból a németek elszállították az összehordott zsidóvagyonokból az értékesebb darabokat, a személy- és teherautókat, a rádiók háromnegyed részét, s a teljes gabonakészletet.

Elpusztult az állatállomány és igaerő nagyrésze is. A megyében összesen 3.722 kettősfogat maradt, de ebbe beleszámították a fejősteheneket, növendék állatokat és sebesült lovakat is.

Az állatállomány pusztulását jól szemlélteti a következő táblázat:³⁵.

	1944 november	1945 május	pusztulás %-ban	országos átlag
Szarvas- marha	95.106 db	15.003 db	84 %	44 %
Sertés	190.659 db	18.894 db	90 %	79 %
Juh	53.001 db	852 db	84 %	80 %
Ló	37.652 db	6.337 db	84 %	56 %

Székesfehérváron a 2.858 db szarvasmarhából 200 maradt, a 4.532 db-ból álló sertésállomány teljesen elpusztult, és a 2.130 db lóból alig maradt néhány.³⁶.

A mezőgazdasági munkák elkezdésénél nagy gondot okozott, hogy a harcok során hatalmas területeket aknásítottak el. 32 falu teljes határát borították el aknákkal. A szántóföldeket lövészárkok, gránáttölcsérek szabdalták szét. Pl. Aba község határában 80 km

hosszu lövészárók húzódtak. Ezen kívül 3 ezer tüzérségi állást és 5 ezer lövészgödröt kellett betemetni, hogy elkezdhessek a szántást. Székesfehérváron az évvégéig 120 ezer robbanótestet szedtek fel az aknaszedő alakulatok, s fel nem robbant lőszer manapság is található a Vértes-hegység erdeiben.

Hogy hány ember lett a háború áldozata a megyében? A statisztikai adatok - amelyek pl. azt mutatják, hogy az adonyi járásban 1945 tavaszán több ember élt, mint 1944 őszén - inkább csak azt bizonyítják, hogy a menekülők, ki- és visszatelepülők mozgása miatt erre a kérdésre pontos választ adni ma már lehetetlen. Egyes korabeli becslések szerint kb. 25 ezer ember halt meg a háború alatt.

Az emberek zöme először fásultan, közönyösen állt ekkora pusztulás láttán, eddigi életük eredményeinek megsemmisülése előtt. Pedig talpra kellett állni, újból el kellett kezdeni az életet, újjá kellett építeni a gazdaságot, hogy új születhessen az emberi kapcsolatokban is.

Erre buzdított Dr. Koch László cikke is, amely 1945. január 20-án - a németek újbóli bevonulása mi-

att - a Fehérvári Hírekben már nem jelenhetett meg. Azonban az ólombetűk megőrizték sorait, s az újság április 20-i ünnepi számában közölték az elveszettnek hitt irást, nem csak kegyeletből, hanem mert az eltelt pár hónap még igazabbá tette a mártirhalált halt főorvos gondolatait:

"Remélj, remélj egy jobb hazát!

S benne az erény diadalát!

Ez az elgondolásunk, tervünk és minden cselekedetünk rugója ... jöjjetek és építsetek velünk! ... Osztály, faj, felekezet és rangkülönbség nélkül hív mindenkit a Független Magyar Nemzeti Front egy közös harcra, a munka, az építés és az élni akarás nagy munkaközösségébe."

Az újjáépítés jelentőségét az adta, hogy a népi demokratikus forradalom során a fasizmus fegyveres veresége, a világháború európai befejezése, a koalíciós pártok megalakulása, a földreform megvalósulása után új helyzet jött létre. A széles nemzeti összefogást, népfrontot biztosító antifasiszta és antifeudális feladatok megvalósultak. Az új helyzetből adódó teendőket a koalíciós pártok széles párttagságuk előtt megvitaták. A Magyar Kommunista Párt 1945. május 20-21-i I. Országos Pártértekezletén, a Szociáldemokrata Párt

május 10-17-21-i Pártválasztmányi ülésén, a Kisgazdapárt pedig augusztus 20-i nagyválasztmányi értekezletén beszélt erről. A Magyar Kommunista Párt I. Országos Pártértekezletének központi kérdése az ország ujjaépítése volt. Május 20-án a "Szabad Nép" így fogalmazta ezt meg: "A háboru alatt a kommunisták azt mondták, mindent a magyar szabadságért! Most a béke következtében azt mondják: mindent a magyar ujjaszületésért."

Az ujjáépítés elsősorban a gazdaság helyreállítását jelentette - a háboru során elpusztult üzemek, házak, hidak felépítését, a közlekedés helyreállítását, az élet alapvető feltételeinek biztosítását -, de nemcsak gazdasági kérdés volt.

Az ujjáépítés a hatalomért vívott harc fontos területe is lett. A Magyar Kommunista Párt felismerte, hogy az ujjáépítés a következő láncszem és az ebből adódó feladatoknak a dolgozó osztályok érdekében való megoldása vezethet a munkáshatalomhoz.

Az ujjáépítés első hónapjaiban Fejér megyében is a dolgozó osztályok érdekeit szemelőtt tartva foglalmazták meg ezeket a feladatokat.

A megye legfontosabb teendőit Szirbik Ferenc alispán ismertette a Fehérvári Hírek hasábjain. (Ő volt a megye képviselője a Magyar Kommunista Párt 1. Országos Konferenciáján.) Legfontosabb feladatnak a vasut helyreállítását tartotta, a vasuti közlekedés mielőbbi megindítását. Sürgős feladatként jelölte meg a mezőgazdasági termelőeszközök, elsősorban a traktorok kijavítását, a szántóterület aknamentesítését és az elpusztult állatállomány pótlását. A munkásság számára az üzemek helyreállítása, a termelés mielőbbi megindítása számított elsőrendű teendőnek. A Magyar Kommunista Párt székesfehérvári szervezete június 3-án közzé tette 10 pontba foglalt ujjaépítési kiáltványát. Az ujjaépítés elsődleges feladatának a vasuti közlekedés és az utak helyreállítását, a romok eltakarítását, üzemek beindítását tekintették. Sürgették a téglagyárak termelésének beindítását. Utaltak arra, hogy a kisiparosoknak minden támogatást meg kell adni, hogy tevékenyen részt vehessenek az ujjaépítésben. Rendbe kell hozni a mezőgazdasági gépeket, hogy a még vethető tavaszi növények földbe kerüljenek. Az ujjaépítési kiáltvány végül politikai kérdéseket érintett. Szorgalmazta a munkáspártok szövetségét, mint a reakció és a fasizmus elleni harc biztos zálogát. A kiáltvány tartalmából kitűnik, hogy a megye kommunistái jól látták az ujjaépítés politikai jelentő-

ségét is. Ebből az időből ez a legátfogóbb, legteljesebb terv. A megyében a többi párt is fellépett ujjaépítési programmal, ezek azonban csak részletkérdésekre vonatkoztak.

Az ujjaépítés, a gazdasági helyreállítás igazi lendületet 1946-ban vett, amikor tervszerű ujjaépítés indult meg a megye községeiben. Az 1946 márciusában létrehozott Vármegyei Gazdasági Tanács - amelynek elnöke a főispán, tagjai az alispán, a gazdasági felügyelő, a közellátási felügyelő, a vármegyei termelési biztos volt - különböző megyei gazdasági szervek munkájának összehangolását biztosította.

1945-ben még a "minduntalan előtűnő hiányosságok megszüntetésével voltunk elfoglalva és megelégedtünk azzal, hogy a pillanatnyi nehézségeket meg tudtuk oldani" - írta Szirbik Ferenc 1946-os alispáni jelentésében. 1945-ben az élet alapvető feltételeit kellett megteremteni, s ez nem kis feladatot rótt a megye vezetőire és lakosságára.

1. Ipar

A vasut minél gyorsabb helyreállítása elengedhetetlen feltétele volt az ország gazdasági vérkeringésének megindításához. Az "Arccal a vasut felé" jelszóval meghirdetett országos versenybe a székesfehérvári vasutasok is bekapcsolódtak. Komoly, elszánt munka folyt néhány helyreállított helyiségben. A tönkrement gépeket a Vadász Tölténygyár munkásai segítettek pótolni. Így július végére már a 407. megjavított mozdony hagyta el a szerelőcsarnokot. A Fűtőház teljesítménye pedig nyárra elérte a békebeli szintet. A vasutasok eredményes munkáját dicsérte, hogy 1945. szeptember 10-én megindult a vonatközlekedés Székesfehérvár és Budapest között. 1946 tavaszára a vasut 90 %-át sikerült helyreállítani.³⁷

Székesfehérvár üzemének helyreállítása és a termelés megindítása nagy erőfeszítéseket kívánt. Ehhez szükség volt a város, és más üzemek segítségére is, de sok mulott a tulajdonos hozzáállásán is.

A Vadásztöltény-Gyutacs- és Fémárugyár RT Budapesti Igazgatósága jól látta, hogy a gyár régi profilját egyenlőre nem lehet visszaállítani, és csak évek múlva megtérülő, hatalmas összegű beruházásokra lenne szükség.

Az államosítástól félve ezt nem akarták vállalni, de ugyanez a félelem késztette őket arra, hogy szorgalmazták a helyreállítást és valamifajta - hasznát is hozó - termelés mielőbbi megindítását, nehogy a szabotázs miatt kerüljenek ugyanerre a sorsra. Olyan termékeket kellett keresni, amire a városnak szüksége volt és a jelenlegi berendezések lehetővé tették a gyártást. Ezt figyelembe véve április 6-án Horváth Lászlót küldték Székesfehérvárra, a gyár vezetési teendőinek ellátására.

Már ezt megelőzően a város közmunkák keretében hozzákezdett a gyár területén lévő romok eltakarításához. Horváth László tárgyalta a város és más üzemek vezetőivel, így hamarosan sikerült biztosítani a gyár áram- és vízellátását. A Könnyűféműtől pedig az edénygyártáshoz kaptak alapanyagot. A fokozatos helyreállítás nyomán megkezdtek a város számára nélkülözhetetlen mezőgazdasági gépek javítását, ablak, ajtó sarokpántok készítését. Nyár végére elindult a vegyészeti- és fém-áruk, majd növényvédőszeres és a gyutacs gyártása. Az év végén már sok részleg működött, igaz jóval kisebb létszámban mint korábban.

Mindez elsősorban Horváth László érdeme, volt, aki kemény kézzel, kitartó munkával szilárdította meg a fegyelmet, alakította ki az üzemi rendet. Ezt elsősorban megbízói érdekében tette. A munkások helyzetén természetbeni juttatásokkal igyekezett segíteni, mert május 1-ig nem kaptak fizetést. A gyár földjéből bérbe adta azokat a részeket, amelyeket fogathiány miatt nem tudtak megművelni. Megszervezte a konyhát, ahol ingyen ebédet biztosított a rászorulóknak. A rombadőlt baraklakások építőanyagait kiosztotta és 2-2 q szenet adott minden dolgozónak.

Üzemi Bizottság az első hónapokban nem jött létre. Megalakulását májusban az RT sürgette és végül az ő megbízottuk alakította meg.

A munkások érdekeit először május közepén egy gyári Szociáldemokrata Párt gyűlésen Szabó Lajos fogalmazta meg. Megállapította, hogy a jelenlegi üzemi Bizottság nem a munkásokat képviseli, hiszen nem tesz semmit annak érdekében, hogy legyenek kollektív szerződések és bérük is elérje a budapesti gyár munkásaiét. Ugy gondolta, hogy ez nem is fog változni addig, amíg a munkások nem nyilvánítják ki politikai nézeteiket, amíg vonakodnak belépni a politikai pártokba és szakszervezetekbe.

A gyár munkásainak zöme ekkor még a város különböző területein közmunkákban dolgozott, vagy ezidőtájt érkezett haza a nyugati országrészekből. Május végén fogalmazódott meg bennük az igény munkásszervezetekre. Ekkor alakítottak helyi pártalapszervezeteket, (zömükben Szociáldemokrá Párt tagok lettek) és választottak maguk közül új Üzemi Bizottságot, amelynek elnöke Szabó Lajos lett. Az Üzemi Bizottság kezébe vette a munkások ellátásának biztosítását és harcot kezdett a béremelésért és kollektív szerződésekért, a munkások érdekeinek érvényesítéséért. Követelte a gyári vezetőség leváltását és egyre több vezetési ügybe akart beleszólást. A Részvénytársaság több helyen panaszt tett, hogy az Üzemi Bizottság túllépi hatáskörét és megpróbálta visszatartani tevékenységét. Kollektív szerződést azért nem akart kötni, mert kevés haszna származott ebből az üzemből, de a munkások fellépése miatt kisebb engedményekre hajlandó lett volna. Az Üzemi Bizottság azonban visszautasította a Részvénytársaságnak a munkabér-előleg emelésére tett javaslatát, mereven ragaszkodva a kollektív szerződésekhez. Sőt irtak a Szakszervezetek Országos Tanácsának, a városi Magyar Kommunista Párt és Szabad Szakszervezetek vezetői pedig figyelmeztették a Részvénytársaság vezetését, hogy ha nem teljesíti a munkások követeléseit radikálisabb eszközökhez fognak nyulni.

1945-46-os év fordulóján még mindennaposak voltak az Üzemi Bizottság és a gyár vezetése közti nézeteltérések. Az 1946 februárjában alakult új Üzemi Bizottság már hatóságosan védte a munkásérdekeket és a gyár vezetése is lojálisabb lett az időközben megerősödött Üzemi Bizottsággal, szakszervezettel és Szociáldemokrata Párt szervezettel.³⁸

A Könnyűféműben is a felszabadulás után azonnal megindult a romok eltakarítása. A budapesti igazgatóság április 19-én Láng Jenő főmérnököt bizta meg, hogy indítsa be az üzemet és könnyen értékesíthető árukat pl. aluminium kilincset, edényeket gyártsanak.

Az üzembe helyezés közben vált köztudottá, hogy a gyárat jóvátételre le fogják szerelni, így csak fenntartási munkákat végeztek. A munkás-létszám lepadt (pl. 1945 nyarán már csak 1 mérnök dolgozott itt). Az igazgatóság megkísérelte elérni, hogy ne szereljék le a gyárat, inkább 6 évig a gépek értékével megegyező félgyártmánnyal fizetnek - de egyelőre úgy tűnt reménytelenül próbálkozik. 1945 szeptemberében kezdték meg az üzem leszerelését, de mivel nem sürgették őket, elég vontatottan dolgoztak. Majd 1946. január 30-án az

üzem német érdekeltségű részvényei (33 %) a Szovjetunió tulajdonába mentek át, így a vállalat maradt, s megindulhatott a termelés.

A felszabadulás után hamarosan megalakult az Üzemi Bizottság Jankovich Ferenc vezetésével. A néhány központi segítségtől eltekintve az ő vállukra nehezedett a dolgozók ellátása, ezért beszerzési csoportot hoztak létre, és minden lehetőséget megragadtak, hogy a rossz hangulat ellenére lelket öntsenek az emberekbe.^{39.}

A Dermata Bőrgyár mivel a Vörös Hadsereg ellátását kellett biztosítani, gyors helyreállítás után békebeli kapacitással dolgozott. A munkások jobb ellátása érdekében kollektív kertészetet hoztak létre, ahol kerti veteményeket termeltek maguk és családjuk számára.^{40.}

A Gázgyár mielőbbi helyreállítását a város közmunkával és szállítóeszközökkel segítette. A szovjet városparancsnokság vasuti kocsikat adott, hogy a pécsi szenet ideszállíthassák. Ez az összefogás biztosította, hogy május végén már volt gázszolgáltatás a városban, igaz egyenlőre napi 2000 m³-el. Április 24-én

hozták létre az Üzemi Bizottságot, amely a dolgozók ellátásához úgy járult hozzá, hogy pl. a náluk melléktermékként keletkező kokszot, kátrányt eladta a falusi kovácsoknak élelmiszerért.

A szolgálgyházi szeszgyár dolgozói 1945-ben 10.584 napot fordítottak ujjaépítésre. Egyenlőre traktorok, malmok javításából, olajütő és daráló működtetéséből éltek.

Az üzemeknek, kórházaknak, vasutaknak ahhoz, hogy létezni tudjanak mindenekelőtt szén kellett.

A kisgyóni szénbányákban - mivel a bányák épen maradtak - április 14-én kezdték meg a termelést, májusban már 10.561 t szenet hoztak felszínre. Augusztustól a Magyar Kommunista Párt felhívására termelésük 70 %-át a vasutaknak szállították. Ehhez vasárnaponként is leszálltak a tárnákba. A nehéz fizikai munkát végző bányászok azonban nem jutottak kellő mennyiségű élelemhez, sem ruhához. Helyzetükön az sem segített, hogy családtagjaik napszámba jártak. Így 1946 január-februárban kimerültségre hivatkozva a bányászok csak vasárnap délelőttöként akartak dolgozni. Szerencsére a szovjet katonai parancsnokság segített

az élelmezési gondok megoldásában, így nem lett komolyabb következménye az elkeseredettségnek. A bányát 1946. január 1-én államosították, igazgatója Tusnady Ferenc maradt.^{41.}

2. Mezőgazdaság

Fejér megyében - a nagybirtok hazájában - a földreform radikális változást hozott a falvak életében. 340.733 kat. holdat sajátítottak ki, ebből 308.778 kat. hold korábban nagybirtok volt. 1945. december 1-ig 27.020 igényjogosultnak 173.800 kat. hold területet osztottak ki, a fennmaradó terület egy részét állami tulajdonba vették, másrészét minta gazdaságokra, vagy telepítésekre tartalékolták. A nagybirtok széttörése, a parasztság földhöz juttatása a fejlődés új lehetőségeit teremtette meg.^{42.}

A korábbi jól szervezett uradalmi gazdálkodás helyett másképpen kellett biztosítani a termelést és a megye élelmiszerellátását. A hadihelyzet és a háborús károk nagymértékben akadályozták ezt. Februárban és márciusban csak ott kezdték el a mezőgazdasági munkát, ahol az uradalom szervezete nem bomlott fel, és a fronthelyzet ezt lehetővé tette.

Megyeszerte a földek megművelését május elején a földosztás után kezdték el, nagy nehézségek közepette. Kevés volt a munkaerő, az emberek nagyrésze a közmunkákon dolgozott. A szántóterület művelését az aknarobbanások tették életveszélyessé. Kevés volt a vetőmag, i-gaerő, mezőgazdasági gép, üzemanyag. Ugy tűnt a megye önerőből nem tud talpra állni. A központi segítség - az ország helyzete miatt - nem lehetett meghatározó. Bár pl. áprilisban a Vörös Hadsereg ajándékából kiuntalt 464 t üzemanyaggal felszántott föld azt jelentette, hogy itt már lesz termés.⁴³ Ekkor minden csepp segítség az éhínség elhárítását segítette. Ezért örültek Kistelken is, amikor megtalálták azt a több száz liter benzint, amit a nyilasok nem tudni mi célból elrejtettek. Így egy traktor a környék szántóföldjét megtudta művelni.

Nem kis gondot okozott az alkatrészhiány miatt a mezőgazdasági gépek üzembehelyezése. Kevés olyan község akadt, mint Etyek, amely egy traktort kölcsön tudott adni a zámolyi határba. Székesfehérváron pedig hiába javítottak ki 3 traktort, hosszú ideig üzemanyag hiányában nem működött. Sok helyen ásóval és kapával művelték a földet.

Ilyen nehézségek láttán a megye vezetése minden alkalmat megragadott, hogy állatokat, élelmiszert szerezzen az embereknek.

Júliusban 3.500 tehenet és nagyobb mennyiségű sőt szereztek, amit elsősorban az új gazdák között osztottak ki. Augusztusban 8.000 tehenet, 40 tenyészbikát, 500 szarvasmarhát Baranyából, Somogyból 26 bikát vettek, így minden községnek lett törzskönyvezett tenyészbikája. Az újgazdák élelmiszerral és tejjel fizettek az állatokért. Székesfehérváron az évvégén 1.223 ló, 272 szarvasmarha, 2.243 sertés, tenyészbika, 4 tenyészmen, 9 üzemképes traktor állt rendelkezésre.

Tavasszal a szántóterület kb. 40 %-a maradt vetetlen. Az őszi munkák befejezése után a megye vezetői bizakodtak, hogy 1946-ban lesz elég gabona. Szorgalmazták az állatok szaporítását, elsősorban a gyorsan felnövő baromfira, hus- és prémnyulra és sertésre gondoltak. Az újgazdáknak az anyagiak megszerzése mellett segíteni kellett a gazdasági ismeretek megszerzésében is. Erre majd 1946-ban került sor különböző tanfolyamok szervezésével.

1945-ben a szükösség, egymásrautaltság azt eredményezte, hogy az emberek olyan szervezeteket hoztak létre, amelyekben segítettek egymásnak és védték közös érdekeiket.

Különböző területeken különböző céllal alakítottak szövetkezeteket. A mezőgazdaságban termelő, beszerző- és értékesítő funkciót ellátó szövetkezetek alakultak. A nagybirtokrendszer megszűnéséről szóló rendelet utal a földművesszövetkezetekre is: A nagybirtok minden olyan felszerelése, amelyet a földigénylő bizottságok az igényjogosultaknak nem adtak át, a földművesszövetkezetek tulajdonába megy át. A szövetkezetet az igényjogosulttakkból kell megalakítani, így a mezőgazdasági üzemek, gépek, épületek a mezőgazdasági proletárok érdekeit szolgálják. Bár mezőgazdasági szövetkezetek ekkor nem elsősorban a rendelet miatt alakultak meg.

A volt uradalmi cselédek öntevékenyen, különösebb ösztönzés nélkül alakítottak termelőszövetkezetet. A régi cselédgenerációk nem tudtak gazdálkodni, itt a termelőszövetkezetben szerezték meg az egyéni gazdálkodáshoz nélkülözhetetlen tapasztalatokat.

Ilyen szövetkezet alakult Kislókon 1945. április 30-án 63 családból és alkalmazottból, az egykori főintéző vezetésével. Közösén dolgoztak, és évvégén a munkateljesítmény alapján részesedtek. A szövetkezet fizette a közterheket: adót, közmunkaváltságot, beszolgáltatásokat. Megtartották a régi nagybirtok szokásait is. Közösén gondozták az állatokat, részes művelést alkalmaztak, napszámost fogadtak. Napi 12 órát dolgoztak szigorú munkafegyelemmel.

Mányon a nemzeti bizottság és a Földigénylő bizottság hozott létre szövetkezeteket a felsőörspusztai Ruttkai uradalom 450 kat. holdos gyümölcsösén.⁴⁴

A középbirtokon dolgozó cselédeknek, napszámosoknak, kubikusoknak a föld, az egyéni gazdálkodás évszázados vágyuk volt. Mégis az ő köreikben is alakultak szövetkezetek. A hiányos felszerelés, beszerzési és értékesítési nehézségek a hajtóerői ezeknek a csoportosulásoknak. Alapon, Rétsziláson, Tordason a közös géphasználatra szövetkeztek az újgazdák. Vértessbogláron azért alakítottak szövetkezetet, mert így kaptak egy traktort.

A Pátkán megalakult szövetkezet a Weisz Manfréd Rt-vel kötött szerződést mezőgazdasági gépek szállítására. A Velence-tavi halászok összefogását a közös értékesítésre az ösztönözte, hogy egy pesti cég meg akarta venni a tó halászati jogát.

Fejér megyében a kitelepitett svábok helyére 1945 őszén telepesek érkeztek. Számukra az idegen, gyakran ellenséges környezetben a szövetkezet létkérdés volt, a megélhetést, az indulást segítette.

1945. szeptember 18-án rendelet jelent meg a földművesszövetkezetekről, amelyben kimondták, hogy minden községben létre kell hozni őket. A korábban alakult szövetkezeteket egységes irányítás alá kell vonni, és biztosítani a demokratikus elvek érvényesítését.

A korábban öntevékenyen alakult, különböző funkciót ellátó szövetkezetek helyett felülről létrehozott és irányított beszerzési és értékesítési funkciót ellátó szövetkezetek alakultak. Megszüntették a közös gazdálkodást, csak egyéni termelés folyt. Az új szövetkezetek megalakításának határidejét december 31-ben jelölték meg. Ezt azonban gazdasági és politikai nehézségek miatt nem lehetett betartani.

Ezek a földművesszövetkezetek az újgazdák és szegényparasztok érdekeit védték. A kevés anyagi eszköz mellett a bizalmatlanság, a szervezők felkészületlensége és különösen az őszi választások után a jobboldal kolhoz ellenes megnyilvánulásai nagymértékben gátolták a szervező munkát.

Ott lehetett viszonylag könnyebben megalakítani ezeket, ahol korábban már életképes társulások voltak, vagy ahol jelentős baloldali mozgalmak voltak és a demokratikus átalakulás igénye erős volt. Azon szövetkezetek életében, ahol korábban közös termelés folyt, visszalépést hozott a rendelet.

1945-ben kevés szövetkezet alakult a megyében (november 1-én 6 cégjelzett szövetkezet volt), s a megalakultak egyrésze is csak névleg működött. Az anyagiak döntő tényezővé váltak: a kevés ingó- és ingatlannal rendelkező szövetkezetek nem tudtak működni.

A földműves szövetkezetek keretei 1946 tavaszára alakultak ki, de még hosszú ideig nehezítették munkájukat anyagi nehézségek és különböző politikai érdekek összecsapásai.

1945-ben nemcsak a mezőgazdasági területen alakultak szövetkezetek. A Fehérvári Hírek június 3-i száma hírül adta, hogy szövetkezetbe tömörültek Székesfehérváron a géplakatosok, hogy a közös munka előnyeit kihasználva a közlekedési és anyagbeszerzési nehézségek és a szerszámkhiány ellenére mezőgazdasági gépeket fognak javítani a Bory Pál féle gépműhelyben.

A nyár folyamán a megye és a város vezetői ujjaépítési bizottságot hoztak létre az ipar, a kereskedelem és bankok szakembereiből, hogy összehangolják és elősegítsék a termelést, beszerzést, értékesítést. Ennek érdekében elhatározták a "Székesfehérvári és Fejér megyei ujjaépítő Szövetkezet" felállítását. A szövetkezet júniusban 155.000 P tőkével kezdte meg működését, elnöke Szirbik Ferenc alispán lett.

A szövetkezet eleinte sokat tett a falvak és a város ellátásának segítéséért. PL. Rézgálicot, kocsikenőcsöt, kenőolajat és más üzemanyagot szerzett és osztott ki a gazdák között. Júniusban 1 vagon burgonyacukrot, 1 vagon gyufát, 7 vagon sót osztott szét. A terhes anyák és csecsemők számára vaját, lisztet, burgonyát, tojást és cukrot szerzett. Tejcsarnok létesí-

tésével biztosították a tejellátást. A csépléshez nélkülözhetetlen hevederszijakat a szegedi Kenderfonótól kaptak. Elindították a város és a községek közötti árucserét pl. a gyufáért tojástart akciót (100 szál rózsagyufa 1 tojástart ért).⁴⁵ Ez a tömörülés sajnos hamarosan spekuláns törekvések fészkevé vált, így elvesztette pozitív szerepét az újjáépítés segítésében. A demokratikus pártok sokat támadták e miatt, végül is megszűnt.

3. Közellátás

1945-ben a megye vezetőinek a legnagyobb gondot a közellátás biztosítása jelentette. Ekkor kb. 80.000 teljesen és 15.000 részben ellátatlan volt a megyében. Ezenkívül a városban helyeztek el 25-30 ezer sebesült szovjet katonát, 20 ezer magyar hadifoglyot, valamint a létszámot növelte a kórházak ápolószemélyzete és a város szovjet helyőrsége is.⁴⁶ A megyének Budapest ellátásához is hozzá kellett járulni.

A felkutatott és zárolt lisztkészletből az őszi aratásig biztosítani tudták a havi 5 kg-os fejadagot és később sem merült fel komolyabb gond a liszt ellá-

tás területén. Más élelmiszereket azonban csak időszakosan tudtak biztosítani, sőt több olyan is volt, amelyet egyáltalán nem.

Mivel a sertés állomány elpusztult, napraforgó olajjal lehetett csak pótolni a zsírkészletet. A Fehérvári Hírek többször felhívta a lakosságot napraforgó vetésére és sok helyen szegélyezték a községek utcáit e növények, de az olaj ellátást így sem sikerült biztosítani.

Cukor hiányában a cukorszirup receptjét tanulták meg az emberek. Tejet csak a 3 éven aluli gyerekek kaptak. Sót, gyufát csak kis mennyiségben, petróleumot egyáltalán nem tudtak biztosítani. Szappant az évvégén és elsősorban a bányászok kaptak. A városban és több községben üzemelt népkonyha. Székesfehérváron 50 beszerzési csoport működött, akik kb. 10.000 embert láttak el.

A városi előljáróságnak nem kis gondot okozott a kb. 4.000 munkanélküli. u.n. inségmunkákat szerveztek számukra az építkezéseken, csatornatisztításokon.

Ilyen körülmények között a feketekereskedelem virágzott, az infláció nőtt. A székesfehérvári piacon

1944. december 23. előtt 1 l tej 50 fillér, az új év elején 1-1,50 P volt. 1 kg zöldség ára 1944 őszén 40 fillér, 1945 májusában 6 P, a 6 pengős kolbász 50 P-be került, a zsir kilója decemberben 5-6 P-t ért, májusban 400 pengőt.⁴⁷ A termények nagyrésze eltűnt a piacról és csak feketekereskedelem útján lehetett őket beszerezni hatalmas felárakért.

Székesfehérváron fontos feladat volt az áram, víz és gázszolgáltatás biztosítása. Áprilisban a városházán, a kórházban és a belváros középületeiben már volt áram és víz. A város 156 közkutjából 118 üzemelt, április 13-án megnyílt az Árpád fürdő. Júliusban a vasúton a gyárakban és 4000 kisfogyasztónál is bekapcsolták a vizet és áramot. Évvégére a víz és szennyvízhálózat 90 %-át tették üzemképesé. Kemény munkájába került ez a közművek dolgozóinak, mert anyag- és szerzőhiány, valamint a majdnem 50 %-os létszámcsökkenés miatt nehéz volt az üzemot rendbehozni, eltakarítani a romokat, kijavítani a gépeket és kazánokat és újjáépíteni egy hűtőtornyot.

A gázgyár a romok eltakarítása, a gázfejlesztő kemencék, kazánok, koksizók megjavítása, a városi gáz-

csőhálózat rendbehozása után augusztusban már félnyomással üzemelt.

A Városi Nemzeti Bizottság májusban jegyzőkönyvi köszönetét fejezte ki a közművek munkásainak, akik a háború alatt a legnagyobb ágyu- és aknatűzben, napi 16 órás hősie és áldozatos munkával biztosították a város viz-, villany- és gázellátását, és azóta is hasonló elszántsággal dolgoztak.

Nagyobb problémát jelentett Székesfehérváron a házak lakhatóvá tétele. Elsősorban az anyagihiány: a polgármester szerint az épületek helyreállításához kb. 16 millió téglára, 21 millió cserépre, 1 millió palára, 160 ezer q mészre, 80 ezer q cementre, 2 ezer q szegre, 30 ezer m³ épületfára, 400 ezer m² ablaküvegre lett volna szükség.

A város vezetői, mindenekelőtt Szirbik Ferenc alispán, Gáspár János polgármester többszöri utánjárással és nagy nehézségek árán is csak töredékét tudta megszerezni a szükséges anyagoknak. A legnagyobb mennyiséget júniusban utalta ki az újjáépítési kormánybiztos - 55 vagon cementet, 1.600 q meszet, 100 ezer csere-

pet, 5 q szeget. Igaz ekkor járműhiány miatt az elszállítás jelentett problémát, A városi törvényhatóság engedélyezte az újjáépíthetetlen házak anyagainak felhasználását is.

Sajnos a szakképzett munkaerő biztosítása is legalább ekkora gondot jelentett. Szeptemberben 200 köműves, 18 cserepes, 58 ács dolgozott a városban. 1945 nyarán bevezették a közmunkaváltság adót, az ebből befolyt összeget, középületek helyreállítására fordították. Az itt állomásozó 17. honvédezred is sokat dolgozott utépitésben, üzemek, malmok, iskolák helyreállításában, aknaszedésben.

A város háborús nyomainak eltüntetésében a megyeszékhely lakói 1945-ben 25.372 gyalogos és 5.286 fogatos munkanapot teljesítettek közmunkában. 1946-ban a polgármester így értékelte: "A munkásság, a fizikai és szellemi dolgozók, valamint a város földművelő lakossága hónapokon keresztül, ugyyszólván minden ellenszolgáltatás nélkül segítette a várost céljainak megvalósításáért."

A falvakban a romok eltakarításában az épületek használhatóvá tételében sokat segítettek a falujárók.

Pl. a VII. kerületi munkások rendszeresen járták a móri járás falvait, ahol nem győzték eléggé köszönni a munkájukat. A csabdi iskolát az angyalföldi falujárók hozták rendbe, ami nem kis munkát jelentett, mert az iskolának se teteje, se oldala nem volt.

Piszarenko a Vörös Hadsereg városi parancsnoksága is sok segítséget nyújtott: rendbehozták a távirót, a telefonhálózatot, segítettek az aknák felszedésében. Lovakat, üzemanyagot biztosított a szántáshoz. Szenet szerzett a villanytelep működéséhez.

A háborús pusztítás mértéke kemény próba elé állította a lakosságot. S bár tudták, hogy hosszabb idő kell az újjáépítéshez, 1945 tettei azt bizonyították, hogy le fogják győzni a nehézségeket.

IV. A politikai élet néhány területe:
pártok, nemzeti bizottság, választás

A felszabadulás lehetőséget adott a dolgozó osztályok számára, hogy a társadalmi haladás több évtizedes, sőt évszázados kérdéseinek megoldása során kifejezzék és érvényesítsék érdekeiket, részt vegyenek a közéletben, politikát formáló, aktív erővé váljanak.

Az őszi-téli hónapokban a Tiszántúlon végbement események azt bizonyították, hogy a dolgozó osztályok élni kívánnak és tudnak ezzel a lehetőséggel: nélkülük vagy ellenükre már nem lehetett intézni az ország sorsát. Így az ország jövőbeli berendezkedéséért harc indult meg a különböző osztályok és rétegek között. Ez a harc alapvetően pártkeretek között folyt, ezért Fejér megyében is először azt kell megvizsgálni, hogy hogyan alakult meg az öt párt, kikből tevődött össze a tömegbázisuk, és hogy milyen érdekeket képviseltek.

A megye felszabadításának idejére már megalakultak a demokratikus pártok országos szervei, megszületett a koalíciójukat biztosító Függetlenségi Front és létrejöttek az új központi hatalom szervei is, így a me-

gyében az öt párt feladata az volt, hogy kiépítse helyi szerveit, minnél nagyobb tömegeket nyerjen meg politikájának, helyi szinten megvalósítsa az országosan megfogalmazott célokat.

1. Magyar Kommunista Párt

Az ország más területeihez hasonlóan a felszabadulást követő politikai küzdelemben a Magyar Kommunista Párt Fejér megyében is a legdinamikusabb és legszervezettebb erőként lépett fel.

Munkáját nehezítette, hogy hagyományok nélkül, szélsőséges előítéletek ellenében kellett kiépíteni szervezeteit, hirdetni és megvalósítani politikáját. Hosszu ideig hatott még a több évtizeden keresztül súlykolt szélsőséges ellenforradalmi és szovjetellenes propaganda. Így a kommunista párthoz a megye politikailag legaktívabb és legérettebb munkásai, értelmisége és szegényparasztsága csatlakozott.

A korábbi fejezetben már szó esett arról, hogy Székesfehérváron 1944. december 24-én a város első felszabadulását követő napon megalakult a Magyar Kommu-

nista Párt helyi szervezete. 1945. március 23-án - a város végleges felszabadulása után - a kommunista párt azonnal elkezdte a munkát. A Fehérvári Hírek ezt így adta tudtul: "A székesfehérvári szervezet székházában tevékeny munka folyik. A németek rövid lélegzetű szereplése a munkát megzavarhatta, de meg nem szüntethette."48.

A korábbi elveknek és gyakorlatnak megfelelően folytatták a munkát, csak sokkal nehezebb körülmények között. Lelkesedésüket és tenniakarásukat hiven tükrözi az április 1-én titkárnak megválasztott Szirbik Ferenc szavai: "Dolgozni kell mindenkinek, de a párt tagjainak fokozott lelkesedéssel kell résztvenniük a közmunkában, mert ők hivatottak arra, hogy a romokból felépítsék a szebb, boldogabb, szabad Magyarországot."49.

A megye településeinek többségében a párt helyi szervezeteinek megalakítására március végétől április közepéig került sor. A Magyar Kommunista Párt székesfehérvári szervezete júniusig nemcsak a városban tevékenykedett, hanem segítette a községi pártszervek megalakulását, irányította őket. A székesfehérváriak mellett jelentős segítséget nyújtottak a központból kiküldött pártszervezők, instruktorok.

Azokban a községekben, ahol a Tanácsköztársaság egykori résztvevői, baloldali szociáldemokraták és az agrárproletariátus legöntudatosabb képviselői éltek, (pl. Sárszentágota, Dunapentele, Pátka, Érd) ők kezdeményezték a párt megalakulását és végezték a szervező munkát.

A bányászok nagy létszámban csatlakoztak a párthoz. Erre utal a Szociáldemokrata Párt móri titkárának jelentése is, amelyben közli, hogy szervezőmunkájuk nehézségekbe ütközik, mivel a kommunista párt már jelentős részüket beszervezte.⁵⁰ A bányász kolóniák és a falvak lakossága között a felszabadulás előtt szitott ellentétek ebben a kérdésben is sajátosan jelentkeztek. A bányászok a Magyar Kommunista Párthoz, a falusi iparosok a Szociáldemokrata Párthoz csatlakoztak inkább.

Egyes erősen elpusztult falvakban, ahová a kitelepített lakosság csak április végén tért vissza, a pártok - így a kommunista párt is - május közepén bontottak zászlót.

A megyében május végén, június elején jöttek létre a járási titkárságok és a megyei pártbizottság. Ekor-

ra olyan sok alapszervezet alakult meg, hogy a székesfehérvári szervezet már nem tudta ellátni irányításukat és ekkor tudták megteremteni ennek személyi feltételeit is. Ónody Miklós lett a megyei pártbizottság titkára.^{51.}

Ebből az időszakból a pártok létszámáról fennmaradt egy hiányos kimutatás. Ez alapján Fejér megyében a Magyar Kommunista Párt júniusban kb. ötezer tagot számolt.

A móri járás 11 községében május 8-án 451 tagja volt a pártnak, a székesfehérvári járásban április 16-án 18 alapszervezet működött. A sárbogárdi járásban június 1-én kb. 600-620 taggal dolgozott a párt. Az adonyi járásban június végén 13 községből 12-ben működött alapszervezet. Székesfehérváron májusban kb. 200 főre tehető a párttagok száma. Mór 196, Sárbogárd 224, Ercsi 210, Pusztaszabolcs 75, Kisláng 280, Káloz 145, Zámoly 410, Dunapentele 82, Aba 86, Vértesacsa 120, Pátka 250 párttaggal rendelkezett.^{52.}

A pártszervezés elsősorban ott ütközött nehézségbe, ahol erős volt az egyházi befolyás, ahol a régi közi-

gazgatási vezetők szemben álltak minden demokratikus változással. Ezekben a községekben alacsony volt a pártlétszám és a pártépítés is hosszú ideig stagnált. (Pl. Alap 6, Vajta 9, Pusztægres 7, Sárszentágota 9, Isztimér 5, Gánt 12, Csókakő 10, Bakonykúti 15 kommunista párttag.)⁵³

A Magyar Kommunista Párt szervezését kezdetben nehezítette, hogy kevés volt a jól képzett, politikailag, ideológiailag iskolázott vezető. A nem a megyéből származók munkáját pedig a helyismeret hiánya hátráltatta. Pl. az adonyi járás titkára júniusban a járás helységeinek névsorát kérte, mert amíg nem ismeri a vidéket, nem tud dolgozni.

Igy a párttagság eszmei, politikai nevelése fontos feladatnak számított. Már a májusi pártértekezlet is hangsúlyozta: "A felszabadulást követő 25 esztendő reakciós elnyomás következtében a magyar kommunisták zömének nem volt módjában elsajátítani Marx, Engels, Lenin, Sztálin tanításait. A párt gyorsan magához vonzotta a magyar dolgozók legjobbjait, de ezek kommunista szellemben való átnevelése, fegyelmezése és összefogása még a jövő feladata. A párttagok eszmei

szinvonát következetesen emelni kell." Ennek szellemében júniusban Székesfehérváron és a nagyobb létszámú alapszervezeteknél megindították az első szemináriumokat, és augusztusban elkezdte munkáját a megyei pártiskola is.

A pártépítő munkát hátráltatta a nagy mérvű háborus pusztítás is. Bicskéről a főjegyző így emlékszik 1945 tavaszára: "Abban, hogy a lakosság elkezdte a szinte reménytelennek látszó építőmunkát, nagy része volt a bicskei kommunista pártszervezetnek, amely minden szervezési munkát maga mögött hagyva dolgozott a közérdekekben, és hívta fel a község lakóit a munkára."

A kommunisták erejét lekötötték a helyreállítás, az élet megindításának feladatai. Így kevés figyelmet fordítottak a konkrét tagszervező munkára, ami a politikai életben sokszor hátrányt jelentett a magas taglétszámokra appelláló Kisgazdapárttal szemben.

1945-ben a megyei közéletben a kommunisták jelentős pozíciókat szereztek, minden jelentős államhatalmi, államigazgatási és egyéb szervezetben tevékenykedtek.

Gyakorlatilag a Magyar Kommunista Párt erejét Fejér megyében is az adta, hogy a párt tagjai mindenütt ott voltak, ahol községi, járási vagy megyei szinten döntés született, és érdembeli javaslatot tettek.

A megyei titkárság idejének és erejének nagy részét az kötötte le, hogy képviselte a pártot, és ezekben a szervezetekben különösen a nyár végétől egyre élesebb harcot vivott az erősödő reakciós és visszahúzó elemekkel. Nem tudtak kellő figyelmet fordítani a községi pártszervezetek munkájának segítésére. 1946-tól lett szorosabb és élőbb a kapcsolat a községi, városi alapszervezetek és a felsőbb irányító szervek között. Az új módszerek pedig, mint a falujárás és az emberek mindennapi ügyeivel való foglalkozás egyre nagyobb tömegbázist biztosított a párt számára.

2. Szociáldemokrata Párt

A munkásosztály másik pártjának a felszabadulás előtt voltak szervezetei és hagyományai a megyében, elsősorban Székesfehérváron, valamint néhány bányásztelepülésen és vasuti csomóponton. A felszabadulás után a munkások, bányászok, vasutasok, kisiparosok,

kiskereskedők, tisztviselők közigazgatási alkalmazottak körében tett szert nagyobb befolyásra a párt. Május-júniusban építették ki szervezeteiket a megyében, ebben a munkában sok segítséget nyújtottak a központi szervezők is. A kommunista párthoz hasonlóan április végéig a székesfehérvári szervezet látta el a megyei vezetés feladatait is.

Tagszervezésben vidéken a kommunista párt mögé szorult, de mindkettőjüket jelentősen megelőzte a Kisgazdapárt.

A falvakban a Szociáldemokrata Párt tagjai a kispárosokból, kiskereskedőkből, állami tisztségviselőkből kerültek ki. Vasuti csomópontokon (Sárbogárd, Pusztaszabolcs), valamint nagyszámú kispolgársággal és bejárómunkásokkal bíró településeken (Tárnok, Érd, Mór) alakultak erős szervezetei. A parasztpárt körében nem sikerült számottevő befolyást elérnie.

Székesfehérváron április 1-én kezdték el működésüket és a munkások zöme természetesnek találta, hogy ebbe a pártba lépjen be. A magyarázatot az adja, hogy Székesfehérváron a munkások döntő többsége a kispár-

ban dolgozott, szinte teljesen hiányoztak nagyüzemi többgenerációs munkások.

A munkások mellett a párt másik bázisát a középrétegek adták. A kisiparosok, kiskereskedők mellett a város strukturájából adódóan nagy létszámot jelentő hivatalnokok, közigazgatási tisztviselők zöme e párt tagja lett. A városban élő parasztságra nem sikerült hatniuk, közülük mindössze 7-en léptek be a Szociáldemokrata Pártba.

A megyében novemberben kb. 10.000 tagja volt a pártnak. Székesfehérváron tehát számottevő erőt jelentett a Szociáldemokrata Párt. Ha vidéken le is maradt a kommunista párt mögött, a városban mindenesetre megelőzte.

Székesfehérváron játszott túlsúlya azt is jelentette, hogy a szakszervezetekben is neki jutott a domináns szerep, mind a tagok, mind a vezetés zöme e párt tagjaiból került ki. Az, hogy a Szociáldemokrata Párt ilyen súlyt képviselt a középrétegek körében, végső soron azt jelentette, hogy a munkásosztály politikáját közvetítette feléjük. A másik oldalról viszont az, hogy a párton belül ilyen magas volt a középrétegek a-

ránya (25 %) azt jelentette, hogy különösen alsóbb szinteken nehezebben érvényesült a munkásosztály politikája.

A megyében a kommunista párt és a Szociáldemokrata Párt politikai súlya kb. azonos volt. Ez azt eredményezte, hogy megyei és városi szinten majdnem minden esetben együtt léptek fel, ellensúlyozták és gyakran háttérbe szorították a Kisgazdapártot. Az összefogást mutatja, hogy a megyei és városi vezetés legfontosabb pozíciói kettejük között oszlott el. (Szociáldemokrata volt a főispán, a polgármester, egyik helyettese, a megyei rendőrfőkapitány és a népbíróság elnöke, Magyar Kommunista Párttag volt az alispán, a polgármester másik helyettese, a városi rendőrkapitány.)

A községi testületekben azonban nem mindig hangolták össze politikájukat, gyakran ellenségként kezelték egymást, különösen nyár végére fokozódott ez, amikor már a választásokra készülődtek. Bár ekkor már megyei szinten is több volt a surlódás.

3. Kisgazdapárt

A Kisgazdapártnak korábbi története során nem voltak hagyományai a megyében. Az 1930-as évek elején nagy létszámmal alakultak ugyan szervezetei a községekben, de az évtized végére visszaesett, vezetői és tömegei polarizálódtak. Az ellenzéki, a rendszer szemében baloldalinak számító párt térnyerését nem engedték a megye vezetői, így a két világháború közötti időszakban e párt nem játszott jelentős szerepet a megye közéletében. A II. világháború végén a szélsőjobb-oldali és nyilas uralom előretörésekor teljesen kiszorult a közéletből, elsorvadt, megszűnt.

A felszabadulás után a Kisgazdapárt a megyében nagy népszerűségnek örvendett, elsősorban a korábbi ellenzéki, demokratikus magatartása miatt. Székesfehérvár és néhány község kivételével szervezetei elsőnek és nagy létszámmal alakultak meg. Egyes helyeken csak nekik volt pártszervezetük 1945 júniusára a megye legnagyobb létszámú pártja lett.

A már említett pártok taglétszámáról szóló kimutatásból ismerjük, hogy pl. Polgárdiban a párttagok 73

%-a a Kisgazdapárt tagja volt. Nádasladányon 90 %, Inótán 52 %, Sárkeszin, Tácon 54 % az arányuk. Jenőn 51 %, Csákváron 338-an, Hercegfalván 225-en, Falubötttyánban 86-an léptek be a pártba. Különösen a sárbogárdi járásban alakultak nagylétszámú, jelentős befolyással bíró pártszervezetek. Ugyanis itt a szervező munkában résztvettek az egykori kisgazdapárti képviselő-jelöltek, akik az ellenforradalmi rendszer idején a legtöbb szavazatot ezekből a falvakból kapták.

A párt tagságát zömében a régi gazdák, jómódu parasztok, kispolgári rétegek alkották. A helyi közigazgatási vezetők zöme, és a vidéki értelmiség nagyrésze is ide csatlakozott.

Ebbe a pártba lépett be az újonnan földhöz jutott parasztok többsége is. Közülük sokan úgy vélték, hogy most nyílt lehetőségük a korábbi zárt társadalmi kategóriákat átlépve, új rétegbe a földdel bíró gazdák sorába kerülni. Így természetesnek tűnt számukra, hogy a föld-magántulajdont védő Kisgazdapártba lépjenek, ami többnyire nem politikai meggyőződést jelentett, bár gyakorlatilag a Kisgazdapárt szavazatait növelte.

A Kisgazdapárt a katolikus egyház támogatását is élvezte. Márpedig a katolikus egyház befolyása a korábban vázoltak alapján nem lebecsülendő. Tekintélyüket növelte, hogy a német megszállás alatt egyes megyei vezetőit elhurcolták.⁵⁴ Ezt propagandájukban alaposan ki is használták. Az egyház befolyását és a népi demokratikus forradalmat hátráltató szerepét jól érzékeli a dunapentelei eset is. A Magyar Kommunista Párt gyűlést megzavarta az apát-plébános megjelenése. Ezeket a szavakat mondta: "Emberek vigyázzanak! Ne hallgassanak az ilyen beszédre! Ne vétkezzenek az egyház és Isten ellen, hiszen csak a könyörületes Isten segíthet rajtunk! Volt már ilyen eset és látták a következményeit! Menejenek békében haza!"⁵⁵ A hatás nem is maradt el: a résztvevők többsége csendesesen távozott. A megyében több ehhez hasonló eset történt.

A Kálozon történtek is jellemzőek erre az időszakra. A Kisgazdapárt elnöke a katolikus pap lett, akit letartóztattak, mert a földreform ellen agitált, és számos más, a népi hatalom elleni cselekedetet hajtott végre. Rokonai azt hiesztelték, hogy kiozzák őt a rendőrségen és felbujtották az asszonyokat, hogy mellette valljanak. Vasárnap pedig az iskolás gyerekek vörös ördöggel vonultak fel.⁵⁶

A párt megyei titkárságát április 3-án hozták létre. A székesfehérvári vezetőség tagjai sajátították ki a megyei funkciókat is. Ketskés Elek, Vócsa Ferenc és Nyirjessy Gyula szélsőségesen jobboldali, polgári ellenzéki beállítottságú emberek voltak. A városi nemzeti bizottságban Ketskés Elek, a megyei nemzeti bizottságban Ketskés Elek és Vócsa Ferenc lett a párt képviselője, valamint tagjai lettek a városi és megyei törvényhatóságnak is. Ketskés Elek, a püspöki templom kántora érdekes figurája a korszaknak. Az ellenforradalmi rendszerben a helyi ellenzéki keresztényszocialista csoport vezetője volt. A felszabadulás után a Kisgazdapárt alapítótagja és vezetője lett. A felszabadulás után részt vett a "21-es bizottság" megalakításában. Ez a népi-hatalmi szerv szervezte és irányította az első hetekben Székesfehérvár életét. A pénzügyi osztály vezetőjeként eredményes munkájával nagyban hozzájárult a városban az élet megindításához.⁵⁷ A későbbiekben azonban, különösen a nyár végétől megnyilatkozásait és a különböző állami és népi szervezetekben kifejtett tevékenységét már a demokratikus átalakulás fékezése, megakasztása jellemezte. Pl. Októberben tárgyalta a város kisgyűlése Dr. Hóman Bálint és vitéz Imrédy Béla diszpolgárságtól való megfosztását.

Ketskés Elek azt indítványozta, hogy ezzel a kérdéssel ne foglalkozzanak addig, amíg a háborus bűnösök ügyében nem születik jogerős ítélet. Ugyanis "ne irányítsuk tetteinket a széljárás szerint. Akkor, amikor Hóman és Imrédy diszpolgárok lettek, olyan szelek jártak, ki tudja milyen lesz még a széljárás, ne cselekedjünk most is elhamarkodottan."58.

Rá is igaz Révainak a reakcióról mondott gondolata: "Mást jelent a reakció akkor, amikor a szabadságharc a fő dolog és mást, amikor a demokrácia megszilárdítása, berendezése, végleges győzelmének biztosítása a fő dolog. Akik akkor nem okvetetlenül voltak reakciósok, ma azokká válhatnak."

A népi demokratikus fejlődés menetében változott a résztvevők politikai elhelyezkedése.

A Kisgazdapárt 1945 augusztusig elsősorban az államhatalmi és népi szervezetekben igyekezett pozíciókat biztosítani magának, majd a paritás helyett létszám szerinti képviselést akartak, pártközi megállapodások semmibe vételével ellentétet szítottak, bár ezek kiélezett formában az őszi választások után je-

löntkeztek. Ezt mutatják a földreformmal kapcsolatos álláspontjaik is. Támogatták a földreform végrehajtását, résztvettek a bizottságok munkájában, ősszel azonban már a reform felülvizsgálatát szorgalmazták.

Az éleződő harcot mutatja a következő esemény is. A nyár végén került sor a községi képviselőtestületek megalakítására. A Megyei Nemzeti Bizottság június 28-i ülésén tűzte napirendre a testületek összetételének tárgyalását. Mivel a kisgazdapárti tagok kivonultak a teremből, és később is az ő főlényüket biztosító létszámjavaslatokat terjesztették elő, 15 eredménytelen ülés után döntés csak augusztus 30-án született, ahol is az eredeti beterjesztést fogadták el.⁵⁹

Ez az egyre jobbra csuszó pártvezetés a nagy taglétszámmra hivatkozva igyekezett hátráltatni, megfordítani a népi demokratikus fejlődés menetét. Hangzatos jelszavai, demonstratív megmozdulásai, gyakran anyagi előnyök kilátásba helyezése⁶⁰, és az egyház aktív támogatása sok embert csábított a pártba.

A nagy társadalmi változások és lehetőségek ellenére ekkor még automatikusan elfogadták a párt földma-

gántulajdont védő, vallásos, nacionalista, szovjetellenes jelszavait. Nagyon is igaz rájuk az a marxi gondolat, hogy "a mult lidércnyomásként nehezedik az élők agyára".

4. Nemzeti Parasztpárt

A Nemzeti Parasztpárt megyei szervezeteinek létrehozása később indult és jóval lassabban haladt, mint a többi párté. Szűk bázisra építhetett, hiszen a parasztság tömegei a Kisgazdapárthoz csatlakoztak, a szegény-parasztság öntudatos tagjai a kommunista pártba léptek be, így a Nemzeti Parasztpárthoz azok csatlakoztak, akik korábban nem jelentkeztek más pártokba, illetve akik otthagyták pártjukat.

A párt taglétszáma meg sem közelítette a másik parasztpártét. Néhány községben tudtak csak nagyobb létszámot elérni pl. Aba 200 fő, Füle 120 fő, Csősz 130 fő.

Ez a szűk bázis azt jelentette, hogy nehezen és csak néhány helyen tudták ellensúlyozni a Kisgazdapártot.

Mind a székesfehérvári, mind a vidéki szervezeteiben jelentős segítséget kapott a kommunista párttól. A városi szervezetet Kuruc János kommunista elvtárs alakította meg, és munkáját a kommunista párt folyamatosan segítette. A megyei titkár Kun Elemér is rendszeres kapcsolatot tartott a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt vezetőivel, így a munkáspártok megyei és városi szinten a Nemzeti Parasztpárt támogatására mindenkor számíthattak.

5. Polgári Demokrata Párt

Ebben az alapvetően paraszti megyében a tisztán polgári programmal fellépő Polgári Demokrata Pártnak jutott a legkisebb taglétszám. Gyárosok, gazdagparasztok, középrétegbeli elemek alkották a párt bázisát, olyanok akik vagyonuk védelmét várták tőle.

Kis taglétszáma, valamint a múlt rendszerben kompromitált vezetői miatt a megye közéletében nem tudott jelentős szerepet játszani. Azokban a szervezetekben, amelyekben résztvettek minden esetben a Kisgazdapárt mellett foglaltak állást.

A politikai élet egyik sajátos fórumáról a nemzeti bizottságokról a pártok különböző álláspontot alakítottak ki. Ez, valamint a megszületett rendeletek befolyásolták a Fejér megyei nemzeti bizottságok megalakulását, összetételét és a közigazgatáshoz való viszonyát. Több tekintetben különböztek a tiszántuliaktól.

6. Nemzeti Bizottságok

A népi demokratikus átalakulás kezdetén a nemzeti bizottságokkal kapcsolatban a következő kérdések merültek fel: Milyen arányban képviseltessék magukat a pártok, milyen kérdéseket tárgyaljon és milyen jellegű döntéseket hozzon ez a szerv? Beépüljön-e a közigazgatás szervezetébe vagy ne? Nemcsak országosan, hanem megyei szinten is sokáig fennállottak ezek a kérdések és hosszú ideig a helyi erőviszonyok alapján született rá válasz. A nemzeti bizottságok az 1944 decemberéig felszabadult területeken spontán módon, koalíció nélkül alakultak meg. Az emberek az élet megindításához, a "hogyan tovább?"-hoz nem kaptak semmilyen felsőbb utasítást, mivel a központi hatalom szervei ekkor még nem léteztek. Ebben a "politikai vákuumban" a dolgozó nép magához ragadta a kezdeményezést: félre-

téve a régi szervezeti formákat - ami azért is ment könnyen, mert a korábbi hatalom képviselői elmenekültek - olyan szerveket hoztak létre, amelyek képviselték az érdekeiket és irányították az élet megindítását. Ezek a népi szervek (későbbi nevükön nemzeti bizottságok) politikai, államhatalmi, közigazgatási funkciót is elláttak.

A létrejövő központi hatalmi szerveknek dönteni kellett abban, hogy a nemzeti bizottságokat beilleszti-e és hogyan a kialakuló új hatalmi strukturába. Az egyes pártok között, de az egyes pártokon belül is különböző koncepciók ütköztek össze a nemzeti bizottságok sorsát illetően.^{61.}

A Magyar Kommunista Párt 1944 november, decemberben felismerte a nemzeti bizottságokban rejlő lehetőségeket, hogy a népi öntevékenység jelentős támasz lehet a demokratikus átalakulásért vívott harcban.

Támaszkodott rájuk, mint politikai szervekre, amelyek segítik a közigazgatás újjászervezését, de maguk nem illeszkednek be, hanem politikai ellenőrzést gyakorolnak felettük. Nem tartotta szükségesnek a régi

államapparátus felszámolását, sem azt, hogy a nemzeti bizottságok legyenek az új apparátus intézményei. Azt viszont nagyon fontosnak tartotta, hogy a nemzeti bizottságok ne legyenek alárendelve a kormánynak, hanem hozzák létre a Függetlenségi Front Vezérlő Bizottságát, amely majd egységesíti a nemzeti bizottságok tevékenységét. Így helyi és országos szinten is "alulról" nyomás alatt tartják az állami szerveket, a Függetlenségi Front programjának végrehajtása érdekében.

A nemzeti bizottságok működésével kapcsolatban két veszélyre hívták fel a figyelmet. Egyrészt nehogy a reakció hatása alatt tehetetlen, panaszkodó testületté váljanak, másrészt nehogy helyettesítve az államapparátust, kettős hatalmat alakítsanak ki.

A Magyar Kommunista Párt ekkor nem taktikaként kezelte a nemzeti bizottságokat, hanem hosszútávon számított rájuk a népi demokratikus átalakulás során.

Március végétől azonban a kommunista párt politikája megváltozott. Már nem törekedett arra, hogy a nemzeti bizottságok segítségével alulról nyomást gyakoroljon a kormányra.

Az újjáépítési program kidolgozásakor úgy értékelte a helyzetet, hogy a gazdasági építőmunka területén fognak eldőlni a politikai kérdések, így az ehhez kapcsolódó szerveket (szakszervezet, üzemi bizottság) támogatotta.

Másrészt abban reménykedtek, hogy a közigazgatás demokratikus átszervezése gyorsan és eredményesen felszámolja az államapparátus reakciós erőit, így nem szükséges törvényesen biztosítani a nemzeti bizottságok jogait, hatáskörét. Ez az illúzió tükröződik Révai cikkében is: "Mint politikai szervezeteknek, a nemzeti bizottságoknak egyáltalán nincs szükségük arra, hogy tevékenységük közjogi szankciót kapjon, hogy az államhatalom jogilag, elismerje őket, ügykörüket ne jogszabályok, hanem az élet határozza meg; ne a kormányhatalomtól, hanem a néptől kapják megbízatásukat."

Harmadrészt a dunántúli erőviszonyokat látva (ahol a reakció, a vallásosság, a fasiszta szellem hatása erősebb volt) a kommunista párt úgy gondolta, sikerebb lesz, ha a harcot fent, parlamenti és pártkörökben vivja, valamint a koalíció fenntartása érdekében vissza kellett fogni a Tiszántúl túlzóan radikális forradalmi szerveit.

A Nemzeti Parasztpárt jól látta a nemzeti bizottságok jelentőségét, segítette megalakulásukat és tevékenységüket. "A nemzeti bizottságokat erősíteni kell, ellenőrzésükkel, lendületükkel, multjukkal, magatartásukkal, programjukkal és tömegeivel a demokratikus átalakulás, az új ország legfontosabb és legmegbízhatóbb zálogai" - fogalmazták meg. Később igazodtak a kommunista párt politikájához.

A Szociáldemokrata Párt az első időkben nem fordított kellő figyelmet a nemzeti bizottságokra, ezt magyarázza az a tény, hogy a párt a Tiszántúlon és a Duna-Tisza közén lassabban szerveződött, valamint, hogy a debreceni vezetőségben túlsúlyban voltak a jobboldali erők. A párt a nemzeti bizottságokkal kapcsolatban nem dolgozott ki egységes, átfogó koncepciót, így a vezetők megnyilatkozásai gyakran ellentmondásosak voltak. Ez azt is eredményezte, hogy a Magyar Kommunista Párt e kérdésben nem kapott kellő támogatást a másik munkáspárttól.

A Kisgazdapárt egyetértett azzal, hogy kormányrendelet leszűkítse a nemzeti bizottságok hatáskörét. A Kisgazdapárt nem volt felkészülve, hogy új szervekkel

politizáljon, valamint elutasított minden forradalmi módszert. 1945 elejéig mivel a Tiszántulon hátrányba szorult, minden módon igyekezett fellépni e forradalmi szervekkel szemben. Később a nagy taglétszámra hivatkozva a felső szinteken akart döntést elérni és így továbbra sem akart a népi szervekre támaszkodni.

Végsősoron a Magyar Kommunista Párt és a Kisgazdapárt más-más céltől vezérelve, de azonos eredményre jutott: korlátozni, visszaszorítani a nemzeti bizottságok tevékenységét, amely végül is elsorvadásukat eredményezte.

Két rendelet foglalkozik a nemzeti bizottságokkal: a 14/1945 ME januári és az 1030/1945 ME áprilisi rendelet, amelyek szabályozzák a nemzeti bizottságok összetételét és behatárolják tevékenységüket. "A nemzeti bizottságok, mint a Függetlenségi Front helyi politikai szervei, a demokratikus pártok szövetségesei, így a pártok egyenlősége révén a taglétszámtól függetlenül jöjjenek létre, vagy alakuljanak át, s mint politikai szervek működjenek, maguk ne illeszkedjenek be a közigazgatás szervezetébe, csak segítsék, ellenőrizzék azt." A januári rendelet harcban született, ekkor a

kommunista párt még alulról jövő támasznak tekintette a nemzeti bizottságokat, a Kisgazdapárt és a kormány reakciós erői dühödten harcoltak ellene. A reakció végül is kénytelen volt elfogadni, hogy a nemzeti bizottságok létezzenek és ellenőrző funkciót gyakoroljanak a közigazgatás felett. Az áprilisi rendelet nem tartalmazott újat, lényegében megismételte a januárit, hiszen a kommunista párt ekkor már lemondott a nemzeti bizottságok forradalmi szerepéről.

A rendeletek más jelentőséggel bírtak a Tisztántulon, mint a Dunántulon. A keleti országrész agrárszocialista és a Tanácsköztársaság emlékét őrző falvaiban visszafogta a túlzóan radikális forradalmi szerveket, kivéve kezükből a közigazgatási feladatokat. A Dunántulon a nemzeti bizottságok demokratizmusát, haladó jellegét erősítette azzal, hogy egyenlő esélyt adott a kisebb létszámú kommunista pártnak a közigazgatás politikai ellenőrzésében.

Fejér megyében a nemzeti bizottságok zöme áprilisban a rendeletek megjelenése után jöttek létre, ez viszont nem jelentette azt, hogy minden esetben a rendelet hatására, vagy annak szellemében alakultak meg.

A többhónapos harcot átélt falvakban a visszatérő lakosság hosszabb-rövidebb ideig minden felsőbb irányítás nélkül, magára hagyva kezdte az élet megindítását.

Ahonnán a közigazgatás vezetői elmenekültek és nehéz volt felvenni a kapcsolatot Székesfehérvárral, a lakosság a tiszántulihoz hasonló népi szerveket hozott létre, amelyek minden hatalmat a kezükben összpontosítva irányították, szervezték a falu életét. Bár ez az izolált állapot csak hetekig vagy napokig tartott, még hosszú időbe telett, amíg a rendeletnek megfelelő nemzeti bizottságok alakultak. Ugyancsak nehéz volt elérni ezt azon községek népi szerveinél, amelyek az 1944. decemberi felszabadulás óta folyamatosan dolgoztak.

Azokban a falvakban, ahol a közigazgatás vezetői nem menekültek el, a felszabadulás után hozzákezdtek munkájukhoz és amint megismerték a rendeletet, segítették a nemzeti bizottságok felállítását. Így került sor Kápolnásnyéken arra a népgyűlésre, amelyet a régi előljáróság megbízásából a helyi plébános vezetett és ahol az ő javaslatára választották meg a nemzeti bizottság tagjait.^{62.}

Amíg a Tiszántúlon a nemzeti bizottságok egyik fontos feladata a közigazgatás újjászervezése, itt a közigazgatási apparátus hajtja végre a felsőbb utasítást, rendeletet, amikor a nemzeti bizottságot alakít. A rendelet megismerését segítette Bratán István vármegyei főjegyző április 14-i körlevele is. Az első időkben nagyon kevés nemzeti bizottság tudott a rendeletnek megfelelő összetételben működni, hiszen a pártokat is ekkor hozták létre és a nemzeti bizottság megalakításakor nem, vagy csak egy esetleg kettő párt működött. Ilyenkor népgyűlésen és gyakran valamelyik párt központi küldöttének segítségével alakították meg a nemzeti bizottságot. Pl. Pártonkivüliekből alakult nemzeti bizottság Bodajkon, Sárszentágotán, Tordason, Söréden, Sárkeresztesen,⁶³ csak kispazdapárti tagokból Inotán. Tácon április 8-án Kun Gyula budapesti küldött segített megszervezni a Nemzeti Parasztpártot (130 tag) és a kommunista pártot (11 tag) a nemzeti bizottságot és a földigénylő bizottságot. Mányon a kommunista párt járási megbizottja és a Kispazdapárt helyi vezetője hívta össze a népgyűlést. A megalakuló nemzeti bizottságban a Kispazdapárt 9 tagot delegált, az ekkor szerveződő Magyar Kommunista Pártnak 3 hely jutott. A bizottság elnöke pedig a református lelkész lett.⁶⁴ Az

egyházi vezetők hamar felismerték a nemzeti bizottság jelentőségét, és igyekeztek aktívan befolyásolni munkájukat. A mányi nemzeti bizottság mellett, a seregélyesi és előszállási nemzeti bizottság élén is plébános állt.

Azokon a településeken, ahol pártok már létrejöttek, pártközi értekezleten állapodtak meg a nemzeti bizottság megalakulásáról és összetételéről (Velence, Polgárdi, Káloz, Vél, Adony, Sárbogárd, Sárszentmiklós, Nagylók).⁶⁵

Székesfehérváron a második felszabadulás után, mivel a város vezetősége elmenekült, vagy elhurcolták őket, a közigazgatási apparátus felbomlott. Ilyen körülmények között a megmaradt bizottsági tagok maguk közül egy ugynevezett "21-es bizottságot" választottak, amely 1 hétig működött.

Majd a kommunista párt kezdeményezésére április 3-án pártközi megállapodás alapján alakult meg a Városi Nemzeti Bizottság - a Magyar Kommunista Párt, Szociáldemokrata Párt, Nemzeti Parasztpárt, Kisgazdapárt és Szabad Szakszervezetek 3-3 tagjából. A bizottság

elnöke az a Gáspár János lett, aki a "21-es bizottság" elnöke is volt.

A legtöbb községre igaz volt, hogy amelyik párt előbb alakult - elsősorban a Kisgazdapárt - az próbálta meg kezébe venni az irányítást, és a nemzeti bizottságban többséget biztosítani magának.

Erről az előnyről természetesen nehezen akart lemondani, így többször keletkezett konfliktus a többi párt megalakulása és a vármegyei vezetés stabilizálódása után.

A Kisgazdapárt sárbogárdi járási titkára kifogásolta többször, hogy nem a pártok taglétszáma alapján képviselik magukat a nemzeti bizottságban. Sérelmezte, hogy osztozniuk kell a hatalmon a többi pártokkal, pedig azoknak még rendes tagnyilvántartása sincs.⁶⁶

Jelentős mértékben hátráltatta a nemzeti bizottságok munkáját a pártok közötti ellentétek, amelyek időnként a személyeskedésig fajultak. Ercsiben pl. ahol a nemzeti bizottság korábban példát mutatott, hogyan lehet a front elvonultával gyorsan, demokratikus

módon elkezdni az élet megindítását, áprilisban a torzalkodások, jobb- és baloldali tulkapások, szabálytalanságok felbojgatták a falu politikai életét.

A február 24-i falutanács ülésen a kommunista párt támadta az ügyvezetőt, hogy nem áll hivatása magaslatán, nem tudja ellátni a feladatát és mondjon le. A támadás háttérében az huzódott meg, hogy az ügyvezető nem engedélyezte, hogy a kommunista párt külön rendőrséget állítson fel. A tanács tagjai támogatták az ügyvezetőt és nem szavazták meg a leváltását. A következő napokban karhatalommal mégis eltávolították. A kommunista párt hibáját kihasználva a nemzeti bizottságot jobboldali beállítottságú emberek alakították meg, akik tevékenységükkel próbálták megakasztani az addig elért eredményeket. Igaz április 17-én leváltották őket, de nem választottak meg helyettük senkit sem. A politikai élet teljesen szétzilálódott végül az ügyvezető a belügyminiszterhez irt levelet (mivel ekkor még a megyében nem volt főispán és a járási hivatal sem működött). Április 23-án foglalkoztak az ügygel Székesfehérváron, de majd csak május 9-én az adonyi járási főszolgabíró jelenlétében sikerült megalakítani a nemzeti bizottságot.^{67.}

Mivel a legtöbb nemzeti bizottság nem a rendeletnek megfelelően alakult meg, a Vármegyei Nemzeti Bizottság szükségesnek tartotta leszögezni: "A nemzeti bizottság fenntartja magának a jogot, hogy az eddig alakult városi és községi nemzeti bizottságok, képviselőtestületek egybehívását, újjászervezését felülbírálja, s amennyiben az nem az idevenatkozó rendelet értelmében és a Vármegyei Nemzeti Bizottsága szellemében történt, azokat megváltoztassa, helyettesítse, egységesítse."⁶⁸.

Igy váltotta le áprilisban a velencei nemzeti bizottság kiskirályoskodó elnökét, aki még "a főispánra is függült", augusztusban a gánti nemzeti bizottságot, amelynek tagjait "a nép választotta, mert akkor még pártok nem voltak" a községben, valamint azokat, amelyek nem paritásos alapon jöttek létre. Figyelmeztette azokat a nemzeti bizottsági elnököket (Iszkaszentgyörgy, Kisláng, Tác), akik "lq-es módon gondolkodtak" azaz a Tanácsköztársaság alatt követett módszereket alkalmazták, és nem tartották be a koalíciós szabályokat.⁶⁹.

A legtöbb nemzeti bizottság energiájának nagyrészt az első hónapokban az kötötte le, hogy még szinte meg

sem alakult, máris át kellett alakulnia, újjá kellett szerveződnie. A többszöri átalakulás azonban azt eredményezte, hogy a nemzeti bizottságok többségében demokratikus érzelmű, haladó gondolkodású emberek kerültek tulsulyba. (Martonvásár, Ráckeresztur, Adony, Iváncsa, Dunapentele, Rácalmás, Pusztaszabolcs.)

Ezt bizonyítják a közigazgatási apparátussal szemben elkövetett "tulkapások". Ugyanis a megyében megmaradtak a régi közigazgatási apparátus tagjai és a nemzeti bizottságok - többnyire jogosan - bizalmatlanok voltak velük szemben. Így elmonditották a bírót és a vezető jegyzőt Ráckeresztúron, Soponyán a volt vezető-jegyzőt csak irnoknak alkalmazták. Vértesbogláron, Tabajdon, Tordason új előljáróságot hoztak létre még az alispán által elrendelt választások előtt. Nagylókon a nemzeti bizottság látta el a képviselőtestület hatáskörét. Pusztavámon a közigazgatási apparátus semmit sem tehetett a nemzeti bizottság tudta és beleegyezése nélkül. Rácalmásan április 10-én a bíró átadta hivatalát a nemzeti bizottság elnökének.⁷⁰ Hiába hívták fel a megye vezetői a nemzeti bizottságok figyelmét, hogy feladatuk az előljáróságok megalakítása, a vezetőik és tisztségviselőik megválasztása, de

a képviselőtestületek hatáskörét nem gyakorolhatják, ők mégis gyakran úgy érezték, hogy gyorsabban és "igazságosabban intézkedhetnek" helyettük.

A Fejér megyei nemzeti bizottságokban eleinte a bizottságok összetétele (a kisgazdapárti többség) és a pártok közötti ellentétek hátráltatták a munkát. 1945 nyarától egészséges balratolódás figyelhető meg.

Később a nemzeti bizottságok legfontosabb problémája az lett, hogy nem tisztázódott kellően hatáskörük és egyre kevésbé volt kézzelfogható a feladatuk.

Nagy Jenő a Vármegyei Nemzeti Bizottság elnöke többször küldött felhívást a pártok titkáraihoz, hogy szorgalmazzák a községi nemzeti bizottságok működését, hogy ne sorvadjanak el, hanem rendeltetésüknek megfelelően működjenek. Bár ő sem tudott többet válaszolni a községek azon kérdésére, hogy mi a nemzeti bizottság hatásköre, minthogy "a nemzeti bizottság a község legmagasabb politikai ellenőrző szerve, örködik a demokrácia felett és foglalkozik, illetve ellenőrzést gyakorol minden olyan sérelmes ügyben, amiből kitűnik, hogy demokrácia és nép ellenes."

De hogyan biztosíthatja határozatainak végrehajtását, ezt a székesfehérvári nemzeti bizottság sem tudta. Ennek kapcsán kérdezték, hogyan tudnak érvényt szerezni akaratuknak, mivel politikai ellenőrző jogaik vannak, de hatáskörük és akaratérvényesítésük módozatai semmilyen jogszabályba nincsenek lefektetve, így jogalap nélkül működő intézmény.

Feliratot küldtek az Országos Nemzeti Bizottsághoz, amelyben kérték, hogy "a kormány vagy inkább a Nemzetgyűlés rendezze végre a nemzeti bizottságok hatáskörét."

A nemzeti bizottságok végül is elsorvadtak, nem váltak népi forradalmi szervként a demokratikus Magyarország alulról jövő kezdeményező, ellenőrző támaszává.

7. Választás

Az 1945-ös év kiemelkedő politikai eseménye volt az őszi nemzetgyűlési választás.

A választások mindenkor - különösen koalíciós kormányzat esetén - nagy jelentőséggel bírnak az ország

életében. A pártok korábbi tevékenysége ekkor válik számukban mérhetővé: politikájukat, programjukat mennyiben fogadják el az emberek, milyen tömegbefolyásra tettek szert a lakosság körében, jelszavaik milyen tömegeket mozgósítanak. Természetesen a választást megelőző hónapokban minden párt igyekszik népszerűsíteni magát, elhíttetni az emberekkel - a propaganda rendelkezésére álló minden eszközzel -, hogy ő képviseli igazán és egyedül az érdekeit.

1945-ben a választási előkészületek a nyár folyamán megkezdődtek. Fejér megyében a Magyar Kommunista Párt augusztus 26-án megrendezett megyei nagygyűléssel indította választási kampányát.^{71.}

A megyében ez volt az első jelentősebb önálló kommunista demonstráció, amellyel bizonyítani akarták, hogy a dolgozók mind nagyobb számban sorakoztak fel a párt mögött. A nagygyűlést a Magyar Kommunista Párt politikai és szervezeti erejének gyarapítására igyekezett felhasználni, ezért a párt országos vezetőségének személyiségeit, Révai Józsefet és Farkas Mihályt hívták meg előadónak. A rendezvényen mintegy 17-18 ezer ember vett részt. Ezt a tényt politikájuk mellet-

ti szavazásként értékelték a megyei vezetők is, hiszen a résztvevők száma jóval meghaladta a feltételezhető taglétszámot. A székesfehérvári gyűlés időpontjában még tíz községben szerveztek a kommunisták tömegmozdulást. Ebben az időben más megyékben is hasonló sikereket ért el a párt. Ezt, valamint a szervezeti növekedést látva a Magyar Kommunista Párt optimista légkörben készült a nemzetgyűlési választásokra.

Fejér megyében a választási harcra egyedül a kommunista párt dolgozott ki komoly programot az augusztus 31-i megyei titkárság ülésén. Figyelmüket három fő területre összpontosították: a gazdasági ujjaépítés fokozására, a párt szervezeti erősítésére és a választási propaganda hatékonyságára. A gazdasági téren a párt a mezőgazdasági munkák tervszerűségének és a termelés feltételeinek biztosítására törekedett. Szervezeti területen a járások között tagszervezési versenyt hirdettek a taglétszám megduplázására, a központi instrukcióknak megfelelően. A Magyar Kommunista Párt országos vezetősége felismerte, hogy a taglétszám növelése hatalmi-politikai jelentőségű vált, így feladta a korábban alkalmazott szigorú tagfelvételi elveit és bekapcsolódott a pártok közötti egyre erőteljesebb

tagszervezési versenybe. A kampány következtében egyes területeken jelentősen megnőtt a párt taglétszáma, de a párttagság megduplázását egyik járásban sem sikerült elérni.⁷² A választási küzdelemben változatos tömegagitációt folytattak. Ennek egyik formája volt a választási gyűlések sora. Székesfehérváron a Magyar Kommunista Párt nagy jelentőséget tulajdonított a lakómozgalmi munkának: egyre több műsoros gyűlést tartottak lakóterületen.

A Magyar Kommunista Párt a választási agitáció során új módszereket is alkalmazott. A községekben megtartott panasznapok vagy a Székesfehérváron felállított panasz- és tanácsadó irodák alkalmasak voltak arra, hogy az emberek mindennapi gondjainak, problémáinak megoldásán keresztül közelebb kerüljön a párt a tömegekhez.⁷³

Az október 28-i nagygyűlésen Rajk László megyei képviselőjelölt hangsúlyozta, a Magyar Kommunista Párt választási győzelme kenyeret, jó pénzt és a belső rend megerősítését eredményezné.⁷⁴

A Szociáldemokrata Párt nem készült ilyen tervszerű és átfogó propagandával a választásokra. Szeptember 6-i pártnapjukon fogalmazták meg céljukat: "Meg kell mutatni a választások előtt és a választásokon, hogy a Szociáldemokrata Párt vezető az országépítésben."⁷⁵ Választási agitációjukban nagy szerepet kapott a nyugat-európai szociáldemokrata pártok parlamenti sikereinek hangsúlyozása, mintegy példát állítva ezzel, hogy hogyan kell a szocializmus felé haladnia Magyarországnak is. A helyi politikai kérdésekre nem fordítottak különösebb figyelmet, úgy ítélték meg, hogy ez azon párttagok feladata, akik különböző állami tisztségeket viselnek.

A párt utolsó választási gyűlésén október 28-án 5-6000 fő előtt Szakasits Árpád megyei képviselőjelölt szónokolt.⁷⁶

A Nemzeti Parasztpárt nagygyűlésein elsősorban a paraszti érdeket hangsúlyozta, a földreformot fenyegető veszélyekre hívta fel a figyelmet. Kemény hangon támadták a Kisgazdapártot, amely szerintük nemcsak reakciós, hanem restaurációs törekvéseket is képvisel.⁷⁷

A Kisgazdapárt augusztusban országos rendezvényeire mozgósított, kevés helyi rendezvényt szervezett. Majd vidékre helyezték a hangsúlyt és támadásba kezdtek a munkáspártok ellen.

A párt helyi vezetői a jobbszárnyhoz tartoztak. Ugy gondolták, hogy Fejér megyében nyíltan és bátran bírálhatják jobbról, polgári alapállásból a munkáspártok politikáját, az ország külpolitikáját. Gyűléseiken a nemzeti szellemre hivatkozva nyílt szovjetellenességről tettek tanúbizonyságot. Hangsúlyozták az ország gazdasági nehézségeit, kiutat azonban nem mutattak. A kommunista pártot tették felelőssé az inflációért, az élelem-, energia-, és nyersanyaghiányért. A falvakban rendzavarásokat szítottak, Székesfehérvár utcáin pedig ilyen feliratok jelentek meg: "Le a kommunista párttal."⁷⁸ Ez szükségszerű velejárója volt az adott kor koalíciós küzdelmeinek.

A szeptember 30-án Székesfehérváron tartott nagygyűlésük - ahol a párt megyei vezetői mellett Vásári államtitkár is felszólalt - jó képet ad választási jelszavaikról. A szónokok a külpolitika kapcsán és az ország jövőbeli berendezkedéséről szólva hangsú-

lyozták, hogy "nem akarunk kelet felé orientálódni". A felszabadulás óta történt változásokat kisajátították, pl. a földreformot úgy állították be, mintha az kizárólag a Kisgazdapárt érdeme lett volna.

Nemzetre és vallásra hivatkozó demagóg szólamaik nem maradtak hatás nélkül a zömében paraszti hallgatóság körében. A koalícióval, más pártokkal kapcsolatban kijelentették, hogy a Kisgazdapárt távol áll minden más párttól, programja önálló, programja nemzeti, programja alkalmas az egész nép kizárólagos összefogására. "Nem mi vagyunk a reakciósok, hanem azok a munkáspártok, amelyek ezt ránk mondják" - hangsúlyozták.

A Fehérvári Hírek október 3-i száma így értékelte ezt a megmozdulást: "Előbujt a reakció a Független Kisgazdapárt nagygyűlésén. A Szabadság téren összegyűlt 15 ezer ember előtt a gyűlöletet prédikálták a Független Kisgazdapárt szónokai."79.

Az 1945-ös választások a népi demokratikus átalakulás menetében is fontos tényező. Kiélezte a koalíción belül nyár óta feszülő ellentétet, felszínre

hozta az osztályérdekeket, polarizálta az erőket, Főjér megyében is fokozódott az ellentét.

A Kisgazdapárt egyre aktívabban támadott a különböző állami szervezetekben, ezt mutatja a már említett Hóman és Imrédy diszpolgárságtól való megfosztásának ügye, vagy a Megyei Nemzeti Bizottság 15 eredménytelen ülése a községi képviselőtestületek összetételének tárgyalásánál. A Magyar Kommunista Párt szintén fokozta támadásait, és központi stratégiájának megfelelően pozíciószerzésre törekedett a rendőrségi állások betöltésénél. A megyei törvényhatósági bizottság szeptember 16-i ülésén tárgyalta ezt a kérdést. (A 13 állásra 16 jelölt volt - 8 Magyar Kommunista Párt, 1 pártonkívüli, 5 Szociáldemokrata Párt, 2 Nemzeti Parasztpárt.) Végül is a kisgazdapárti tagok kivonultak az ülésről, és nélkülük zajlott le a választás. A Kisgazdapárt meghátrált, úgy értékelte a történeteket, hogy kijátszották őket.

A tömegekben azonban a választásokig még nem tudatosodott, hogy a Kisgazdapárt egyre inkább a népi demokratikus átalakulást gátló erővé válik..

A megye gazdasági, társadalmi, politikai sajátosságaiból természetesen adódott, hogy a Kisgazdapárt az országosnál nagyobb arányban a szavazatok 63,5 %-át szerezte meg. A Magyar Kommunista Párt 11,9 %-ot, a Szociáldemokrata Párt 15,6 %-ot kapott. A Nemzeti Parasztpárt 6,5 %-ot, a Polgári Demokrata Párt 2,2 %-ot ért el.⁸⁰

A Magyar Kommunista Párt Fejér megyei titkársága elemezte a választások helyi eredményeit és levonta a tanulságokat.

Megállapította, hogy a kommunista párt nem rendelkezett olyan tapasztalatokkal és olyan agitátorokkal, amelyekkel a vidéki lakosság körében nagyobb eredményt tudott volna elérni. Nem sikerült megnyerni a paraszti és női választók döntő többségét. Nem tudták ellensúlyozni a Kisgazdapártnak az egyház segítségére is támaszkodó nemzeti és vallási érzelmekre ható agitációját.

Megfogalmazták, hogy a párt nem tudta felvenni a harcot az ellenséges hirveréssel. Miközben a párt politikáját népszerűsítették, ugyanakkor nem csökken-

tették az ellenforradalomtól való félelmet. Különösen a sárbogárdi járásban tapasztalták, hogy a jobboldal eredményes fegyverként használta a megfélemlítést. A rendszerváltozás, az angol megszállás, a közös konyha rémhíre sok embert megtévesztett.

A megyei titkárság rámutatott arra is, hogy a kommunisták azokban a községekben értek el kiemelkedő eredményeket, ahol a helyi pártszervezet munkája ezt megalapozta. Polgárdiban pl. a taglétszám kétszeresét kapta a párt szavazatokban. Itt nemcsak gyűléseket tartott, hanem a mindennapi tettekben bizonyította és tudatosította a párt, hogy képes a falu gondjainak megoldására. A váli járásban kapta a párt abszolút mértékben a legtöbb szavazatot. A siker okát abban látták, hogy a járási titkárság rendszeres kapcsolatot tartott a községekkel, hathatósan segítette a pártszervezetek működését. A megyében egyetlen település volt Zámoly, ahol a kommunisták több szavazatot kaptak, mint a Kisgazdapárt jelöltjei.

A választási eredményekből a párt a következő fontosabb feladatokat vont le: Erőteljesebb harcot kell folytatni a reakció ellen, mindenekelőtt a közigazga-

tás demokratizálását kell megvalósítani. A dolgozókból ki kell alakítani a rendszerbe vetett hitet. Csak úgy lehet erősíteni a párt tömegbefolyását, tekintélyét, ha a dolgozók mindennapi érdekeit képviselik. Ehhez előtérbe kell állítani a szervezési feladatokat, erősíteni kell a pártszervezeteket, mindenekelőtt az újgazdák és törpebirtokosok körében.

Ez a tényekkel szembenéző, a hibákat feltáró értékelés segített abban, hogy felkészüljenek a jobboldal várható támadásának kivédésére.

✱

Az elmúlt négy évtized bebizonyította, hogy népünk élni tudott a történelem adta lehetőséggel, élni tudott a szabadsággal. Méltán mondhatta Kádár János 1970. április 13-án az Országgyűlés ünnepi ülésén: "A felszabadulás népünk számára felér egy új, második honfoglalással, s április 4. méltón lett népünk legnagyobb nemzeti ünnepe. Amit azon a napon visszanyert, azt birtokolja: ami akkor még csak lehetőség volt számára, azóta megvalósult. Leigázottból és fosztottból a hatalom birtokosa, sorsának ura lett a

magyar nép, s ma független, szabad hazájában a szocialista társadalom teljes felépítésén dolgozik. Az egész utat áttekintve ... elmondható, hogy érdemes volt küzdeni, harcolni, dolgozni ..."

Jelzetek

1. A megye jelenlegi határait 1946-1950 között alakították ki. Pest megyéhez csatolták Érd, Diósd, Sóskút, Tárnok, Százhalombatta és Pusztazámor községeket. Veszprém megyéhez Inotát. Fejér megyéhez került Enying, Lepsény, Mezőszentgyörgy, Lajoskomárom, Mezőkomárom, Dég, Mezőszilas, Szabadhidvég, majd 1956-ban Bakonycsernye.
2. Magasabb külterülettel csak Csongrád és Békés megye rendelkezett, bár ezek alföldi tanyás (szórt) települések voltak.
3. Farkas Gábor: Politikai viszonyok Fejér megyében 1919-1945. Akadémia Kiadó, 1980. 21. old.
4. Statisztikai Évkönyv. Új folyam. XLIX 1941. (Budapest, 1943.) 9. old.
5. Statisztikai Szemle XVI. évf. 1938. 3. szám, 220-331. old.
6. Farkas Gábor i.m. 24. old.
7. Dr. Hantos László: A felszabadulás utáni társadalmi és gazdasági változások Fejér megyében. Területi Statisztika XIX. évf. 1964/4. 421-444. old.
8. Dr. Hantos László i.m.

9. Dr. Hantos László i.m.

Az ország többi megyéjéhez képest itt volt a legeladósodottabb a parasztság 1937-39 között 27 millió P adósság terhelt 13.100 kh. kis- és középparaszti birtokot.

10. Alispáni jelentés 1895-1914.

11. Főispáni bizalmas iratok 1931-1. sz.

12. Statisztikai Szemle XVI. évf. 1958. 312. old.

13. Ezt segítette elő Széchenyi Viktor tevékenysége is. 1926-39-ig volt főispán. Szoros, személyes kapcsolat fűzte Bethlen Istvánhoz.

14. A lakosság 73,3 %-a katolikus, 21,5 %-a református, 2,7 %-a evangélikus, 1,93 %-a izraelita, 0,21 %-a görögkeleti, 0,27 %-a egyéb.

Magyar Statisztikai Évkönyv, 9. old.

15. Pera Ferenc: A kisgyóni-balinkai szénbányászat ötven éve. Budapest, 1970. 76. Üzemtörténeti füzetek, 3.

16. Székesfehérvári Igazoló Bizottság iratai 1945-8.

17. Fejér megyei Napló 1944. november 30.

18. Állami Levéltár Székesfehérvár Nemzeti Bizottság 32/1946. 1946. február 12.

19. Dokumentumok Fejér megye felszabadulásának történetéből 1944-1945. Székesfehérvár, 1965. 15-17. old.

20. OL.K. 471-1 cs. f. 343.

(Közli: Sorsforduló. Iratok Magyarország felszabadulásának történetéhez. 1944 szeptember - 1945 április. 1. kötet, 134. old.)

21. Farkas Gábor: A demokratikus politikai élet kibontakozása Fejér megyében 1944-45. Fejér megyei Történeti Évkönyv, 4. kötet. 209. old.

22. Todt szervezet: A szervezet a nevét az 1942-ben meghalt német utépítési főfelügyelőről Fritz Todt őrnagyról kapta. Ez a szervezet végezte a hadifontosságú építkezéseket, üzemek, bányák nyitását, biztosította a termelést, majd Magyarországon intézte a leszerelésüket.

23. Pera Ferenc i.m.

24. Dokumentumok 38-39. old.

25. Szücs Imre visszaemlékezése.

26. Itt most már a mi kezünk épít. 7. old. (brossura)

27. Dr. Hetényi István: A Magyar Kommunista Párt helyi szervezetének megalakulása és tevékenysége Dunapentelén a felszabadulás után.

28. Fejér megyei Levéltár Szolgaegyházi Egyedárusági Szeszgyár iratai 1945 évi tavaszi levelezés.

29. Hánim Vilmosné visszaemlékezése

(Fekete Gyula: Történelem hangszalagon. Budapest, 1977. 207. old.)

30. Vérrel megpecsételve. Fejér megye felszabadításának fontosabb katonai eseményei. TIT Fejér megyei szervezete. Előadói segédanyag. 1977. 3. old.
31. Farkas Gábor: A demokratikus politikai élet kibontakozása Fejér megyében 1944-45. Fejér megyei Történeti Évkönyv 4. kötet, 216. old. (FMTÉ)
32. A polgármester 1946. évi jelentése
33. Fehérvári Hírek, 1946. február 17.
34. Farkas Gábor i.m. 225. old.
35. Itt most már a mi kezünk épít. 7. old.
36. Fehérvári Hírek 1945. június 25., július 11., szeptember 12. száma
37. Farkas Gábor: A Vadásztöltény-, Gyutacs- és Fémárgyár RT Székesfehérvári Üzeme az alapítástól az államosításig 1939-1948. FMTÉ 10. kötet, 33-40. old.
38. Jenei Károly: A Székesfehérvári Könnyűfémű története 1941-1946. FMTÉ 10. kötet, 56. old.
39. Fehérvári Hírek, 1945. november 3.
40. Pera Ferenc: i.m.
41. Alispáni iratok 1945-8. sz.
42. Fehérvári Hírek, 1945. április 25.
Főispáni bizalmas iratok, 1945-13. sz.
43. Felszabadulás a Bicskei járásban, 83. old.
44. Szirbik Ferenc: Alispáni jelentés az 1945-ös évről Székesfehérvár, 1945. 53. old.

45. Székesfehérvári Főispáni iratok 1945-263. sz.
1945. június 3.
46. Főispáni iratok 1945-412. sz.
47. Farkas Gábor: Az élet megindulása, a demokratikus átalakulás kezdete Fejér megyében 1944-1945. FMTÉ 245. old.
48. Fehérvári Hírek, 1945. március 24.
49. U.o.
50. A népi demokratikus átalakulás eseményei. Dokumentumok 1945-48. 14. old.
51. Fehérvári Hírek, 1945. május 28.
52. Pártarchivum a járási titkárok jelentései 1945.
53. U.o. 276-16/109.
54. Shwoy Lajos megyéspüspököt.
55. Dr. Hetényi István: A Magyar Kommunista Párt helyi szervezetének megalakulása és tevékenysége Dunapentelén a felszabadulás után. 18. old.
56. Pártarchivum, járási titkárok jelentése 1945. június
57. Fehérvári Hírek, október 23.
58. Fehérvári Hírek, október 26.
59. Megyei Nemzeti Bizottság iratai, 1945.
60. Pl. Sárkeresztesen és Magyaralmáson tenyész- és igásállatokat ígértek a belépőknek. Archivum 46-1945
Magyar Kommunista Párt taggyűlési jegyzőkönyv

61. Párttörténeti Közlemények, 1967/1. szám
Rákosi Sándor - Szabó Bálint: A pártok állásfoglalása a nemzeti bizottságok kérdésében 1945 elején
74-101. old.
62. Székesfehérvári járási Nemzeti Bizottság iratok
1945.
63. Levéltári Szemle, 1966/2. sz. 307-339. old.
64. Nemzeti Bizottság iratai, Mátyás 1945.
65. Levéltári Szemle, u.o.
66. Nemzeti Bizottság iratai, Sárbogárd 1945.
67. Nemzeti Bizottság iratai, Ercsi 1945.
68. Vármegyei Nemzeti Bizottság iratai, 1945.
69. Községi Nemzeti Bizottság iratai, 1945.
70. u.o.
71. Fehérvári Hírek, augusztus 27.
72. Pártarchivum megyei titkári értekezlet jegyzőkönyve, 1945. november 2-1/7.
73. Pártarchivum Magyar Kommunista Párt megyei titkári havi összefoglaló jelentés 1945 2-1/7.
74. Fehérvári Hírek, október 29.
75. Fehérvári Hírek, szeptember 6.
76. Fehérvári Hírek, október 26., október 31.
77. Fehérvári Hírek, 1945. október 17.
78. Fehérvári Hírek, október 4.

79. Fehérvári Hírek, 1945. október 3.

80. Fehérvári Hírek, 1945. november 7.

Felhasznált irodalom

Magyar Forradalmi Munkásmozgalom Története
Kossuth Könyvkiadó, 1974.

A magyar népi demokrácia története, 1944-1962.
Kossuth Könyvkiadó, 1978.

A felszabadulás krónikája 1944 ősze - 1945 tavasza
Közreadja Karsai Elek és M. Somlyai Magda
Kossuth Könyvkiadó, 1970.

Szabó Bálint:

Népi demokrácia és forradalomelmélet
Kossuth Könyvkiadó, 1970.

Szabó Bálint:

Felszabadulás és forradalom
(Tanulmányok) Akadémia Kiadó, 1975.

Kállai Gyula:

Szabadságunk születése
Gondolat Kiadó, 1972.

"Lesz magyar újjászületés." Az új élet hétköznapijai.
1944. szeptember 1. - 1945. május 1.
Magvető, Budapest, 1975.

Somlyai Magda:

Nagy csaták után
Kossuth Könyvkiadó, 1975.

Kiss György:

Jegyzetek az első évekről, 1944-1948.

Gondolat Kiadó, 1976.

A népi magyarország negyedszázada. Nemzetközi tudományos ülészek Magyarország felszabadulásának 25. évfordulóján. Budapest, 1970. március 16-17.

Akadémia Kiadó, 1972.

Szabó Éva:

A Magyar Kommunista Párt 1945-1948. Legyőzhetetlen erő

A magyar kommunista mozgalom szervezeti fejlődésének 50 éve. 155-190. old.

Fehér István:

Politikai küzdelmek a Dél-Dunántúlon, 1945-1946 között

Akadémia Kiadó, 1972.

Ságvári Ágnes:

Tömegmozgalmak és politikai küzdelmek Budapesten 1945-47.

Kossuth Könyvkiadó, 1964.

Az első évek. 1945-1948. A "Népszabadság" interjú-sorozata.

Kossuth Könyvkiadó, 1970.

Rákosi Sándor - Szabó Bálint:

A pártok állásfoglalása a nemzeti bizottságok kérdésében, 1945 elején

Párttörténeti Közlemények, 1967/1.

Balázs Béla:

Népmozgalom és nemzeti bizottságok, 1945-46.
Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1961.

Molnár Erik:

A marxizmus szövetségi politikája
Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1967.

Balogh Sándor:

Parlamenti és pártarcok Magyarországon, 1945-47.
Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974.

Berend T. Iván:

A szocialista gazdaság fejlődése Magyarországon,
1945-1968.
Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974.

Tóth István:

A Nemzeti Parasztpárt Története
Budapest

Vida István:

A Független Kisgazdapárt Politikája, 1944-47.
Akadémia Kiadó, Budapest, 1972.

Ságvári Ágnes:

Népfront és koalíció Magyarországon, 1936-1948.
Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1962.

Fejér megyei Történeti Évkönyv, 3-4-10. kötetek
Székesfehérvár, 1970.

Farkas Gábor:

Politikai viszonyok Fejér megyében 1919-1945.

Akadémia Kiadó, 1980.

Felszabadulás a Bicskei Járásban

Bicske, 1970.

Mór története

Mór, 1977.

20 év a szocializmus útján

Központi Statisztikai Hivatal Fejér megyei Igazgatósága, Székesfehérvár, 1965.

Vérrel megpecsételve. Fejér megye felszabadításának fontosabb katonai eseményei.

TIT Fejér megyei Szervezete. Előadói segédanyag. Székesfehérvár, 1977.

Dr. Szirbik Ferenc:

Fejér Vármegye ujjaépülése, 1946.

Fehérvári Hírek, 1945. évfolyam